

MIELLEN LUENTA KESKUSTELUSSA

Emmi Emilia Kristiina Koskinen

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiologia
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2015

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta	Laitos – Institution – Department Sosiaalitieteiden laitos	
Tekijä – Författare – Author Emmi Emilia Kristiina Koskinen		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Mielen luenta keskustelussa		
Oppiaine – Läroämne – Subject Sosiologia		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Huhtikuu 2015	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 67 + liitteet
Tiivistelmä – Referat – Abstract		
<p>Mielen luennaksi voidaan kutsua ihmisen erityistä kykyä lukea toisten ihmisten aikomuksia, haluja, tunteita ja muita mielentiloja sekä kykyä ilmaista tällaisia tiloja myös ilman kieltä. Steven C. Levinsonin muotoilemassa uudessa tutkimusohjelmassa, jota voidaan kutsua mielen luennan mikrososiologiaksi, vuorovaikutus nähdään jatkuvana molemminpuolisena intentioiden ja mielentilojen luentana. Kaikki vuorovaikutuksen rakenteet näyttävät Levinsonin ohjelman mukaan edellyttävän mielen luennan kykyä. Tässä ajatuksessa on huomattavia yhtäläisyyksiä siihen, mitä pragmatisti G. H. Mead on todennut aiheesta jo vuosikymmeniä sitten. Mead on esimerkiksi sanonut, että me ihmiset luemme toisten ihmisten käyttäytymistä heidän olematta siitä tietoisia, minkä hän on tarkoittanut kielellistä kommunikaatiota edeltäväksi tekijäksi. Tutkielman teoreettinen tavoite on näyttää Levinsonin hahmotteleman mielen luennan keskustelunanalyttisen tutkimusohjelman yhteydet pragmatistiseen perinteeseen – erityisesti G. H. Meadin ajatuksiin intersubjektivisuudesta. Tutkielmassa myös esitetään ajatus keskustelunanalyysin vahvasta potentiaalista pragmatistisen tutkijan menetelmänä.</p> <p>Tutkielman empiirinen osa on tapaustutkimus, jossa analysoidaan keskustelunanalyttisesti mielen luennan käytäntöjä keskustelussa kahden henkilön välillä. Toisin kuin perinteisessä keskustelunanalyysissä, aineisto on asetelmaltaan kokeellinen: yksi videoitu keskustelu kahden henkilön välillä, joista toisella on todettu Aspergerin oireyhtymä/syndrooma (lyhenne AS). AS-henkilöistä on todettu, että heillä on vaikeuksia esimerkiksi empatiassa, intersubjektivisuudessa sekä mielen teorian käyttämisessä eli mielen luennassa. Keskustelijoille on annettu ohjeeksi kertoa elämänsä iloisista asioista ja menetyksistä. Tutkimuskysymys on: Miten erot mielen luennan kompetensseissa näkyvät konkreettisesti keskustelun rakenteissa? Erityisenä kiinnostuksen kohteena ovat keskustelijoiden kertomukset: miten kertomuksen vastaanottaja suuntautuu toisen mieleen ja tarinan emotionaaliseen kärkeen? Tavoitteena on tehdä konkreettisia mikrotason havaintoja keskustelusta.</p> <p>Ensimmäinen tutkimustulos on AS-henkilön minimipalautteiden puute. Ne puuttuvat kaikista verrokin tarinoista, joista on löydettävissä emotionaalinen kärki ja lisäksi osasta neutraaleista tarinoista. Toinen poikkeava löydös koskee nyökkäystä: verrokin nyökytellessä toistuvasti AS-henkilö tekee eleen vain neljä kertaa keskustelun aikana. Joissakin kerrontajäsennyksissä ei aluksi ole lainkaan AS-henkilön vastaanottovuoroa, joten kerrontaa joudutaan jatkamaan pidempään. Lisäksi kymmenessä verrokin tarinassa on noin sekunnin mittainen tauko ennen AS-henkilön vastaanottoa. Tärkein tapaustutkimuksen tulos on se, että jos verrokin kertomuksesta on tunnistettavissa emotionaalinen kärki, AS-henkilön vastaanottovuoro ei ota sitä huomioon. Vastaanoton puuttuminen tai riittämättömyys johtaa aineistossa siihen, että verrokki joutuu joko peruuttamaan kertomuksensa kärjestä tai kertomaan uuden tarinan. Myös verrokillä on vaikeuksia reagoida yhden AS-henkilön tarinan emotionaaliseen kärkeen. Viimeinen löytö liittyy AS-henkilön vaikeuksiin tuottaa niin sanottua toista kertomusta (second story) verrokin emotionaalisesti latautuneen kertomuksen jälkeen.</p> <p>Kertomuksen emotionaalinen lataus kohdistaa tiettyjä odotuksia vastaanottovuoroa kohtaan. Tapaustutkimuksen empiiriset löydökset, tärkeimpänä AS-henkilön vastaanottovuoro, joka ei käsittele tarinan emotionaalista kärkeä, tukevat näkemystä siitä, että intersubjektivinen mieli on välttämätön onnistuneelle kommunikaatiolle ja keskustelussa saavutettavalle (intersubjektiviselle) yhteisymmärrykselle. Löydökset täsmentävät aikaisempaa teoreettista keskustelua viittaamalla siihen, että mielen luentaa vaaditaan eri rakenteissa eri verran, ja tukevat aikaisempia neurotieteiden löydöksiä siitä, että emotionaalisten mielentilojen tai intentioiden tunnistaminen vaatii enemmän tai erilaisia mielen teorian kompetensseja kuin neutraalien. Jatkotutkimuksissa voitaisiin tutkia useampia keskusteluita ja selvittää, voidaanko löydöksiä yleistää koskemaan laajemminkin AS-henkilöiden vuorovaikutusta. Mikäli keskustelunanalyysin avulla pystyttäisiin selvittämään, mitkä kielelliset rakenteet ja toiminnot vaativat eniten mielen luennan kompetensseja, muut tieteenalat voisivat syventää tätä ymmärrystä, ja lopputuloksena voitaisiin kehittää myös käytännön sovelluksia vuorovaikutuksen tueksi. Levinsonin mielen luennan mikrososiologinen tutkimusohjelma on hedelmällinen tapa tuoda Meadin ajatukset intersubjektivisuudesta kielellistä vuorovaikutusta edeltävänä mielen ominaisuutena empiirisen tutkimuksen piiriin.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords intersubjektivisuus keskustelunanalyysi pragmatismi Aspergerin oireyhtymä		

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Aikaisempi tutkimus	5
2.1 Mielen teoria ja mielen luenta.....	5
2.2 Intersubjektivisuus ja empatia.....	7
2.3 Aspergerin oireyhtymä ja autismin kirjo.....	10
2.4 Stephen C. Levinson ja ”vuorovaikutuksen moottori”	12
3 Pragmatismi teoreettisena viitekehysenä	16
3.1 Pragmatismi filosofian ja yhteiskuntatieteiden kartalla	18
3.2 Pragmatismi, etnometodologia ja keskustelunalyysi.....	20
3.3 Mead ja Levinson: intersubjektivisuus ennen kielellistä yhteisymmärrystä.....	26
4 Aineisto ja menetelmät.....	29
4.1 Soveltava keskustelunalyysi	29
4.2 Keskustelunalyyttinen koeasetelma	32
4.3 Keskustelunalyysin käsitteet	35
5 Analyysi	38
5.1 Minimipalautteet	39
5.2 Nyökkäys.....	41
5.3 Kertomuksen vastaanotto	43
5.4 Toinen tarina	49
5.5 Verrokin vastaanottovuorot.....	52
6 Tulokset ja johtopäätökset.....	55
6.1 Yhteenveto tuloksista	55
6.2 Keskustelu mielen luentana.....	56
6.3 Jatkotutkimusmahdollisuudet.....	58
7 Keskustelunalyysi pragmatistin menetelmänä	60
Lähteet.....	62
Liitteet	

1 Johdanto

Intersubjektiivisuuden ongelmassa on kysymys siitä, kuinka kaksi toimijaa tai useampi voivat jakaa yhteisiä kokemuksia luonnosta ja yhteiskunnasta ja kuinka he pystyvät kommunikoimaan kokemuksistaan?” (Heritage 1996 [1984], 65.)

Keskustelunanalyysin tieteenalassa intersubjektiivisuuden ongelman ratkaisun avaimena on perinteisesti pidetty toiminnan sekventiaalisuutta (Peräkylä 2009, 255).

Sekventiaalisuus on keskustelussa läpikäyvä ilmiö: jokainen lausuttu puheenvuoro on laadittu vastaamaan sitä edeltäneen vuoron synnyttämään odotukseen. (Raevaara 1997, 75). Seuraava puheenvuoro (tai ei-verbaalinen) teko ilmaisee tekijänsä tulkinnan siitä, mitä edellinen puheenvuoro tarkoitti. Kolmannessa puheenvuorossa taas alkuperäinen puhuja voi korjata omaa aikaisempaa vuoroaan, mikäli se ymmärrettiin väärin.

Keskustelunanalyysin näkökulmasta puheenvuorojen välinen jatkuvuus ja peräkkäisten puheenvuorojen tiivis yhteenliittyminen siis tuottaa jaetun, intersubjektiivisen kokemuksen mahdollisuuden (Peräkylä 2009, 255).

Nick J. Enfieldin ja Stephen C. Levinsonin toimittamassa kirjassa ”Roots of Human Sociality” (2006) ihmismielen sosiaalista ulottuvuutta käsitellään yhdistämällä toisiinsa antropologian, lingvistiikan, psykologian ja sosiologian löydöksiä. Levinson (2006, 39) esittää kirjan ensimmäisessä artikkelissa ajatuksen, että ihmisen sosiaalisuuden juuret löytyvät tämän erityisistä kyvyistä vuorovaikutukseen. Meillä on omalaatuinen kyky tunnistaa kommunikatiivisia intentioita vuorovaikutuksen kehyksen sisällä (emt., 43). Tätä kykyä voidaan kutsua myös ”mielen luennaksi” (mind reading) (Enfield & Levinson 2006, 9).

Tässä Levinsonin muotoilemassa uudessa tutkimusohjelmassa, jota sosiologi Anssi Peräkylä kutsuu mielen luennan mikrososiologiaksi, vuorovaikutus nähdäänkin jatkuvana molemminpuolisena intentioiden ja mielentilojen luentana (Peräkylä 2009, 251). Puheenvuoroja tuottaessaan ja vastaanottaessaan keskustelun osapuolet lukevat toistensa mieltä ja lukevat myös toistensa luentaa omasta mielestään. Tämä näkökulma rikastaa perinteisen keskustelunanalyysin muodostamaa kuvaa intersubjektiivisuuden saavuttamisesta. (Peräkylä 2009, 255–257.) Levinsonin ja Enfieldin (2006, 1) mukaan vuorovaikutuskumppanit ottavat osaa ”yhteiseen mentaaliseen maailmaan”, joka

koostuu odotuksista ja käsityksistä koskien keskustelukumppanin intentioita ja motiiveja. Sen sijaan, että peräkkäisten puheenvuorojen yhteenliittyminen eli sekventiaalisuus tuottaisi jaetun kokemuksen mahdollisuuden, keskustelunanalyysin tutkimat vuorovaikutuskäytännöt ovat apuna tämän jo jaetun yhteisen mentaalisen maailman ylläpidossa. Kaikki vuorovaikutuksen rakenteet näyttävät Levinsonin ohjelman mukaan edellyttävän mielen luennan kykyjä. (Peräkylä 2009, 255–257.)

Tässä ajatuksessa on huomattavia yhtäläisyyksiä siihen, mitä pragmatisti G. H. Mead on todennut aiheesta jo vuosikymmeniä sitten. Tutkielmani teoreettinen tavoite onkin näyttää Levinsonin hahmotteleman uuden mielen luennan keskustelunanalyttisen tutkimusohjelman yhteydet sosiologian pragmatistiseen perinteeseen – erityisesti G. H. Meadin ajatuksiin intersubjektivisuudesta. Mead on esimerkiksi sanonut, että me ihmiset luemme toisten ihmisten käyttäytymistä heidän olematta siitä tietoisia (Mead 1934, 14), minkä hän on tarkoittanut kielellistä kommunikaatiota edeltäväksi tekijäksi (Kilpinen 2008, 108).

Etnometodologian ja keskustelunanalyysin avulla voidaan Mustafa Emirbayerin ja Douglas Maynardin (2011) mukaan tuoda pragmatismen abstrakteja ja teoreettisia ajatuksia empiirisen tutkimuksen piiriin. Tällaisten uusien yhteyksien löytäminen rikastaa molempia perinteitä ja voi rikkoa ehkä liiankin tiukoiksi muodostuneiden koulukuntien rajoja (Emirbayer & Maynard 2011, 256). Levinsonin hahmottelema mielen luennan mikrososiologinen tutkimusohjelma on oma tapani tuoda Meadin ajatukset intersubjektivisuudesta kielellistä vuorovaikutusta edeltävänä asiana empiirisen tutkimuksen piiriin. Keskustelunanalyysi taas saa Meadista uudenlaista teoreettista taustaa sekä kytkee tutkimukseni laajempaan teoreettiseen keskusteluun intersubjektivisuudesta. Keskustelunanalyysin avulla voidaan tutkia intersubjektivisuuden eri puolia ymmärtäen intersubjektivisuus sekä sanallista kommunikaatiota edeltävänä mielen ominaisuutena että keskustelun aikana muovattavana yhteisymmärryksenä.

Tutkielmani empiirisessä osassa analysoin keskustelunanalyttisesti mielen luennan käytäntöjä keskustelussa kahden henkilön välillä. Tällä tapaustutkimuksella haluan testata ja täsmentää Levinsonin tutkimusohjelman ajatuksia sekä antaa esimerkin siitä,

minkälaisista analyysistä voidaan tällaisella uudella teoreettisella kehyksellä tehdä. Toisin kuin perinteisessä keskusteluanalyysissä, aineistoni on asetelmaltaan kokeellinen: yksi videoitu keskustelu kahden henkilön välillä, joista toisella on todettu Aspergerin oireyhtymä/syndrooma (lyhenne AS). AS-henkilöistä on todettu, että heillä on vaikeuksia esimerkiksi empatiassa, intersubjektiivisuudessa sekä mielen teorian¹ käyttämisessä (Wicker & Gomot 2012, 16). Taustaoletukseni siis on, että AS-henkilöllä ei ole samanlaisia kompetensseja mielen luentaan kuin keskustelukumppanillaan.

Tutkimuskysymykseni on: Miten erot mielen luennan kompetensseissa näkyvät konkreettisesti keskustelun rakenteissa? Erityisenä kiinnostuksen kohteena ovat keskustelijoiden kertomukset: miten kertomuksen vastaanottaja suuntautuu toisen mieleen ja tarinan emotionaaliseen kärkeen? Mielen luennalla tarkoitetaan tässä yhteydessä siis kykyä tunnistaa keskustelukumppanin mahdollisia intentioita, mielentiloja ja tunteita puheen takana. Tavoitteenani on tehdä konkreettisia mikrotason havaintoja keskustelusta.

Mielen luennan häiriöiden kautta voidaan mahdollisesti selvittää jotain mielen luennan kompetenssien käyttämisestä keskustelussa. Tutkielmani ei siinä mielessä ole varsinaisesti Asperger-tutkimusta, vaan tarkoitukseni on tutkia nimenomaan mielen luentaa. Koska aineistona on vain yksi keskustelu, AS-henkilöitä koskevia yleistyksiä ei voida vielä tämän tutkimuksen perusteella tehdä. Tutkimus on enemmänkin Levinsonin hahmotteleman tutkimusohjelman sovellus, jota voi käyttää suunnannäyttäjänä ja virikkeenä jatkotutkimusten suunnittelussa.

Aloititan tutkielmani määrittelemällä tärkeimmät käsitteet: mielen luenta ja intersubjektiivisuus. Tässä yhteydessä täsmennän myös niiden yhteydet sellaisiin läheisiin käsitteisiin kuin mielen teoria, mielen simulaatio, mielen tulkinta sekä empatia. Lisäksi esittelen aikaisempaa tutkimusta Aspergerin oireyhtymästä. Luvun lopuksi esittelen Levinsonin hahmotteleman tutkimusohjelman, jossa psykologista keskustelua mielen teoriasta yhdistetään keskusteluanalyysin löydöksiin. Jätän

---

¹ Empatian, intersubjektiivisuuden sekä mielen teorian (Theory of Mind, ToM) käsitteet määritellään ja esitellään tarkemmin luvussa 2.

keskustelunanalyysin menetelmän tarkemman kuvauksen ja käsitteiden määrittelyn lähemmäs tutkielman empiiristä osaa eli Aineisto ja menetelmät -lukuun.

Luvussa kolme esittelen laajemman teoreettisen kehykseni, jossa keskustelunanalyysi liitetään osaksi keskustelua amerikkalaisen pragmatismin kanssa. Esittelen pragmatistisen filosofian ja sosiologian perinteen perusajatuksia sekä niiden yhtäläisyyksiä etnometodologiaan ja keskustelunanalyysiin. Tämän osion tärkein lähde on Emirbayerin ja Maynardin vuoden 2011 artikkeli ”Pragmatism and Ethnomethodology”. Kerron myös, miten näkemykseni mukaan Levinsonin mielen luennan mikrososiologinen tutkimusohjelma voidaan liittää osaksi pragmatistista viitekehystä G. H. Meadin välityksellä. Tämän jälkeen jätän tämän laajemman teoreettisen agendan hetkeksi taka-alalle ja keskityn keskustelunanalyttisen tapaustutkimukseni esittelyyn.

Aineisto ja menetelmät -luvussa kuvailen aineistoani ja esittelen ne keskustelunanalyttiset käsitteet, jotka ovat empiirisen tutkimukseni kannalta oleellisimpia. Lisäksi perustelen omaa, soveltavampaa ja teoreettisempaa keskustelunanalyysin käyttöäni.

Varsinainen empiirinen osuus on viidennessä luvussa nimeltään ”Analyysi”. Luvussa kuusi esitän analyysini tulokset ja pohdin niiden merkitystä Levinsonin teorian valossa. Esittelen luvussa myös erilaisia jatkotutkimusmahdollisuuksia. Tutkielman loppuun luvussa seitsemän palaan vielä laajempaan, pragmatistiseen viitekehykseen, ja pohdin oman tutkielmani paikkaa sosiologisella kentällä.

2 Aikaisempi tutkimus

Tässä luvussa määrittelen mielen teorian, mielen luennan, intersubjektivisuuden ja empatian käsitteet sekä esittelen niitä koskevaa tutkimusta ja teoretisointia eri tieteenaloilla. Kerron tässä luvussa myös Aspergerin oireyhtymästä, autismin kirjosta ja siitä, miten mielen teoriaa on tutkittu autismin avulla. Luvun lopuksi esittelen Levinsonin muotoileman keskustelunanalyttisen tutkimusohjelman, jossa keskustelu nähdään jatkuvana toisen osapuolen mielen luentana.

2.1 Mielen teoria ja mielen luenta

Mielen teoria (Theory of Mind, ToM) on päätelmien järjestelmä, jota käytetään toisten ihmisten mielentilojen lukemiseen ja käyttäytymisen ennustamiseen (Premack & Woodroff 1978, 515).

Kehityspsykologinen tutkimus on viitannut siihen, että mielen teoria opitaan vaiheittain alkaen varhaislapsuudesta varhaisnuoruuteen (Shany-ur & Shamay-Tsoory 2012, 1). Alle neljävuotiailla lapsilla on yhteinen huomiointikyky (joint attention), he osallistuvat teeskentelyä vaativiin leikkeihin sekä tunnistavat tunteita, mutta eivät vielä suoriudu niin sanotusta väärän uskomuksen tehtävästä. (Emt.; ks. esim. Frith & Frith 2003.) Väärän uskomuksen tehtävässä lapselle kerrotaan tarina esineestä, joka päähenkilön näkemättä siirretään toiseen paikkaan. Kun tarinan kuulijalta kysytään, mistä päähenkilö alkaa etsiä esinettä, alle neljävuotiaat tyypillisesti vastaavat, että sieltä mihin esine on siirretty. Suunnilleen neljän vuoden iästä lähtien lapset vastaavat ”oikein” eli esinettä etsitään sen alkuperäisestä paikasta, koska päähenkilö ei tiedä esineen siirrosta. Jossain yhteyksissä näitä väärän uskomuksen testejä on pidetty jopa mielen teorian määritelmänä, ainakin hyvin suppeassa mielessä. (Enfield & Levinson 2006, 4.) Neljä vuotta täyttäneillä lapsilla on näiden väärän uskomuksen testien perusteella siis kehittyneempi mielen teoria, sillä he pystyvät attribuimaan tarinan päähenkilölle omasta kokemusmaailmastaan ja ulkoisista tosiasioista riippumattoman kokemusmaailman. (Peräkylä 2009, 255.)

Neurotieteiden sisällä on hyvin erilaisia näkemyksiä siitä, sijaitseeko mielenteoria jollakin spesifillä aivoalueella vai ei. Toiset ovat sitä mieltä, että häiriöt mielen teoriassa vain heijastavat puutteita niin sanotussa toiminnanohjauksessa (executive functions,

EF), joka ei liity mihinkään erityiseen aivoalueeseen. (Shany-Ur & Shamay-Tsoory 2012, 2.) Toiminnanohjauksella tarkoitetaan kykyjä ja keinoja, joilla haluttu ja asetettu tavoite pystytään saavuttamaan. Esimerkiksi Stone ja Gerrans (2006) ehdottivat, että mielen teorian kehittyminen riippuu sekä kyvyistä käsitellä sosiaalisia ärsykeitä, kuten katseen tunnistamisesta ja seuraamisesta, että yleisemmistä toiminnanohjauksen kyvyistä (Shany-Ur & Shamay-Tsoory 2012, 2). Mielen teoriaan liittyvät kyvyt voivat myös olla heikentyneet joko kehityksellisten tai hankittujen (acquired) neurologisten patologioiden seurauksena (Baron-Cohen, Leslie & Frith 1985; ks. tämän tutkielman luku 2.3).

Mielen teoria saattaa käsitteenä olla harhaanjohtava, sillä kyse ei ole tieteellisen teorian kaltaisesta tiedosta, vaan kyse on kyvyistä ja taipumuksista. Kun näitä kykyjä ja taipumuksia käytetään toisen ihmisen mielentilojen, päämäärien ja uskomusten tulkitsemiseen, puhutaan mielen tulkinnasta tai mielen luennasta. (Ylikoski & Kokkonen 2009, 246–247). Ihmisten sosiaalisessa kanssakäymisessä muiden käyttäytymistä ei siis nähdä vain ulkoisena liikkeenä, vaan tämän liikkeen tulkitaan ilmaisevan kohteen sisäisiä tiloja, joihin vuorovaikutuksessa reagoidaan. (Emt; Levinson 2006, 48).

Pieni määrä tilanne- ja taustatietoa saa ihmiset lukemaan toisilleen uskomuksia, aikomuksia ja päämääriä, joiden avulla voidaan selittää ja jopa ennustaa toimintaa. Tämä tehdään yleensä hyvin pitkälti automaattisesti perustuen havaintoihin toisen ihmisen eleistä, ilmeistä tai puheesta. (Ylikoski & Kokkonen 2009, 247.) Olennaista ihmisen toiminnan näkökulmasta ei ole se, onko tulkinnallinen käsitteistö oikea, vaan se, miten mielen luenta onnistuu käytännössä: pystyykö sen avulla ennustamaan ja ymmärtämään toisen ihmisen toimintaa. Koska toiminnan ennustaminen toimii käytännössä melko hyvin, on kuitenkin syytä olettaa, että mielen luennan käyttämillä kategorioilla on ainakin jonkinasteinen vastaavuus mielen tosiasialliseen toimintaan. (Emt., 254.)

Mielen luennan toiminnasta on ollut erilaisia hypoteeseja: esimerkiksi Wellmanin (2002) mukaan ihmiset saavuttavat johdonmukaisen ja koherentin ymmärryksen toistensa mielistä käyttäen teoreettisia konstruktioita, kun taas muun muassa Gallese ja

Goldman (1998) edustavat niin sanottua simulaationäkökulmaa. Ensimmäistä kutsutaan mielen luennan teoria-teoriaksi (theory theory) ja jälkimmäistä simulaatioteoriaksi (simulation theory). (Shany-Ur & Shamay-Tsoory 2012, 2.)

Teoria-teorian mukaan toisen mieltä luetaan hyödyntämällä arkipsykologisia teorioita siitä, minkälainen ulkoinen käyttäytyminen liittyy mihinkin sisäisiin mielentiloihin ja ajatuksiin. Simulaatio-teorian mukaan toisten ihmisten mielentiloja luetaan astumalla heidän perspektiivinsä, imitoimalla ja simuloimalla toisen mentaalisia tiloja ja mielen toimintoja. Tämän jälkimmäisen näkemyksen mukaan osuutensa voi olla myös niin kutsutuilla peilisolulla (mirror neurons).² (Gallese & Goldman 1998, 496–497).

Mielen luennan kehitystä on tutkittu paljon myös evolutiivisesta näkökulmasta. Esimerkiksi filosofi ja kognitiotieteilijä Radu J. Bogdan on jakanut mielen luennan kehityksen (hän käyttää itse termiä mielen tulkinta) useisiin eri vaiheisiin, joiden kehitys on karkeasti samanlainen sekä evolutiivisesti että nykyaikaisen ihmisen yksilönkehityksessä. (Bogdan 1997 ja 2000; Ylikoski & Kokkonen 2009, 254–260.) Vaikka Bogdanin teoria on vain suuntaa-antava ja spekulatiivinen, se valaisee Ylikosken ja Kokkonen (2009, 261) mukaan hyvin sitä, miten monenlaisia evolutiivisia ja yksilönkehityksellisiä ”kerroksia” mielen teoriassa on. Mielen teoria ei ole vain yksittäinen kyky vaan kokoelma kykyjä, joista osa on ihmiselle erityisiä ja osa yhteisiä muiden eläinten kanssa. (Emt.)

2.2 Intersubjektiivisuus ja empatia

Filosofiassa intersubjektiivisuudesta on puhuttu ”toisten mielen ongelmana” (the problem of other minds). Intersubjektiivisuus on ongelma, koska oletettavasti ainut mieli, johon minulla on suora pääsy, on oma mieleni. Muiden mieliin on pääsy vain välittyneesti heidän kehollisen käyttäytymisensä kautta. Klassinen selitys ongelmalle on

---

² Peilisolut ovat premotorisia hermosoluja, jotka aktivoituvat sekä silloin, kun toimintaa suoritetaan että silloin kun sitä tarkkaillaan. Sama motorinen hermosolu, joka aktivoituu, kun apina tarttuu pähkinään, aktivoituu myös silloin, kun apina tarkkailee toista yksilöä tekemässä samaa (Gallese 2011, 78). Useat eri kokeellisia menetelmiä ja tekniikoita käyttävät tutkimukset ovat osoittaneet, että myös ihmisaivoissa on olemassa mekanismi, joka kuvantaa sekä toiminnan havaitsemista että suorittamista eli peilijärjestelmä (Mirror Mechanism, MM). Toiminnan havaitsemisen aikana tapahtuu aktivoitumista premotorisilla ja posteriorisilla päälakilohkon alueilla eli alueilla, jotka todennäköisesti vastaavat niitä aivoalueita, joissa apinoilla peilisolut alun perin kuvattiin. (Gallese 2011, 80.)

edellisessä osiossa esitelty kyky päätellä toisen ihmisen ulkoisesta käyttäytymisestä tämän piilevä sisäinen syy tai motiivi toiminnalle. (Zahavi 2011, 180–181).

Jotkut fenomenologisen koulukunnan filosofit, kuten esimerkiksi Maurice Merleau-Ponty, ovat kritisoineet tätä klassista intersubjektiivisuuden ongelman selitystä, joka perustuu toisen ihmisen havainnointiin ja sisäisten motiivien älylliseen päättelyyn. (Zahavi 2011, 184; Merleau-Ponty 1964) He esittävät, että meillä todellakin on suora pääsy toisten ihmisten mieliin: meidän on mahdollista kokea toiset ihmiset mielellisinä olentoina, joiden keholliset eleet ja toiminnot ilmaisevat heidän kokemuksiaan ja mielentilojaan. Nykyfilosofi Dan Zahavin tulkinnan mukaan nämä fenomenologit olisivat kiistäneet siis sekä mielen luennan simulaatioteorian että teoria-teorian – meillä ei ole tarvetta toisen ihmisen mielentilojen älylliseen päättelyyn tai simulointiin. (Zahavi 2011, 184.)

Norjalaisen sosiologin ja sosiaalipsykologin Stein Bråtenin toimittamassa kirjassa ”On being moved: from mirror neurons to empathy” (2007) kuvataan kognitiotieteiden parissa tapahtunutta paradigmaattista vallankumousta intersubjektiivisuuden tutkimuksessa. Tämän näkemyksen mukaan kognitiotieteissä on tapahtunut kaksi radikaalia käännoä. Bråtenin (2007, 2) mukaan ensimmäinen käännoästä on osittain yhteensopiva sen kanssa, mitä G. H. Mead painotti postuumisti julkaistussa teoksessaan ”Mind, Self, and Society” (1934): interpersoonallisuuden eli ihmistenvälisyyden ensisijaisuutta. Mead hahmotteli Bråtenin mukaan urauurtavan ja mullistavan kuvauksen esikielellisestä intersubjektiivisuudesta.³ Seuraava radikaali käänne tapahtui 45 vuotta myöhemmin, kun Colwyn Trevarthen (1979) esitti kuvauksen ihmislapsien ”primäärisestä intersubjektiivisuudesta”, joka aluksi joko kiistettiin tai sivuutettiin, mutta on myöhemmin saanut empiiristä tukea (Bråten 2007, 2).

Trevarthen ja Bråten (2007, 22–23) ovat myöhemmin kehittäneet vielä hienojakoisemman jaottelun, jossa intersubjektiivisuus jaetaan kolmeen vaiheeseen:

1. *Primäärinen intersubjektiivisuus* (ensimmäisistä kuukausista alkaen): *sympatia merkityksellisten toisten (actual others) tunneilmaisuihin intiimissä ja*

---

³ G. H. Meadin ajatuksia esitellään tarkemmin pragmatismia käsittelevissä luvuissa 3.1, 3.2 ja 3.3.

vastavuoroisessa subjekti–subjekti-kontaktissa, johon sisältyy tanssinomainen protokeskustelu.

2. *Sekundäärinen intersubjektivisuus* (n. 9 kuukauden ikäisestä): yhteisen huomiointikyvyn emotionaaliset viittauskohteet tulevat mukaan luottamuksellisiin kumppanuussuhteisiin ja saavat aikaan objekti-orientoitunutta, imitaatioon perustuvaa oppimista.
3. *Tertiäärinen intersubjektivisuus* (saavutetaan 2–6 vuoden ikäisenä): symbolinen keskustelu aktuaalisten ja virtuaalisten kumppanien kanssa. Tämä vaihe liittyy kykyyn tunnistaa objektien ja tapahtumien ideoita ja johtaa keskustelukumppanien mentaalisen maailman simuloinnin kykyihin.

Tämän jaottelun mukaan primäärisen ja sekundäärisen intersubjektivisuuden kerrokset jatkuvat läpi ihmiselämän tukien korkeampien kerrosten intersubjektivisuutta (Trevarthen & Bråten 2007, 23; Bråten 2007, 3).

Keskustelunanalyysin tieteenalassa on sen sijaan keskitytty tutkimaan niitä keinoja, joilla keskustelijat konkreettisesti vuorovaikutuksessa rakentavat yhteistä intersubjektivista yhteisymmärrystään. Emmanuel Schegloffin tunnetussa artikkelissa ”Repair After Next Turn: The Last Structurally Provided Defense of Intersubjectivity in Conversation” (1992) intersubjektivisuus nähdään hetki hetkeltä rakentuvana prosessina, joka on kietoutunut tavanomaiseen sosiaaliseen elämään. Intersubjektivinen yhteisymmärrys saavutetaan Schegloffin mukaan vuorovaikutuksessa ja sitä pidetään yllä sekventiaalisesti jäsentyneellä toiminnalla, kuten esimerkiksi kolmannen position korjauksella. (Schegloff 1992, 1299.) Kolmannen position korjauksessa puhuja korjaa omaa aiempaa vuoroaan sitä seuranneen vastaanottajan vuoron takia: tämä on ymmärtänyt puhujan aiemman vuoron väärin (Sorjonen 1997, 134).

Intersubjektivisuudelle läheinen käsite on empatia. Alun perin empatian käsite tulee saksalaisesta estetiikasta, jossa termiä ”Einfühlung” käytettiin viittaamaan katsojien taipumukseen projisoida tai heijastaa itsensä havainnoitavaan objektiin (Ruusuvuori 2005, 205). Nykyään empatian käsite on laajassa käytössä monilla eri tieteenaloilla sekä arkipuheessa. Batson (2009) on esittänyt, että empatialla on nykykäytössä jopa kahdeksan toisiinsa liittyvää mutta erillistä merkitystä. Merkitykset vaihtelevat puhtaasti

kognitiivisesta empatiasta eli toisen ajatusten ja tunteiden tietämisestä empaattiseen kärsimykseen, jossa koetaan ahdistusta toisen ihmisen kärsimyksen näkemisestä. (Emt.)

Psykologian piiriin empatian käsitteen toi Lipps (1903), joka viittasi empatiaan sisäisenä imitaationa (“an inner imitation”) havainnoitavan henkilön emotionaalisesta tilasta. Empatiassa kyse oli ymmärtämisestä ja toisen ihmisen kokemuksen tietämisestä, kun taas sympatialla viitattiin kokemuksen jakamiseen ja toiseen samaistumiseen. Tämä sympatian ja empatian jako on myöhemmin laajasti omaksuttu psykoterapeuttisessa kirjallisuudessa. (Ruusu vuori 2005, 205.) Tätä jakoa on myös kritisoitu (ks. esim. Halpern 1996) toteamalla, että myöskään empatia ei ole vain kognitiivista vaan vaatii emotionaalista sitoumusta (emotional engagement). Tämänkin näkemyksen mukaan empatiassa kuitenkin säilytetään dualistinen perspektiivi, jossa kuvitellaan itse samaan tilanteeseen unohtamatta, että kokemus kuuluu toiselle eikä itselle. (Ruusu vuori 2005, 205.)

2.3 Aspergerin oireyhtymä ja autismin kirjo

Hans Aspergerin, itävaltalaisen lastenlääkärin, vuoden 1944 väitöstutkimuksessa kuvailtiin neljää poikaa, joilla oli epätavallinen sosiaalinen ja kognitiivinen profiili. Profiilia luonnehti empatian puute, kyvyttömyys luoda ystävyysuhteita, yksipuolinen keskustelu, rajoittuneet ja intensiiviset kiinnostuksen kohteet sekä kömpelyys. (Asperger 1944; Wicker & Gomot 2013, 3.) Termiä Aspergerin syndrooma käytti ensimmäisenä Lorna Wing vuonna 1981 kuvaillessaan ryhmää lapsia ja nuoria samankaltaisilla ominaisuuksilla kun Aspergerin tutkimuksessa (Wing 1981, 115; Wicker & Gomot 2013, 3).

Perinteiselle autismitille ja Aspergerin oireyhtymälle on yhteistä sosiaalisen vuorovaikutuksen vaikeudet, kapeat kiinnostuksen kohteet sekä kaavamainen ja toistava toiminta (repetitive actions). Yksi tapa erotella nämä diagnoosit toisistaan on ollut se, että autismissa älykkyydosamäärä voi olla missä kohtaa asteikkoja tahansa ja kielen kehityksessä on viivettä, kun taas Aspergerissä älykkyydosamäärä on vähintään keskitasoa eikä kielen kehityksessä ole viivettä. Kielen kehityksen katsotaan olevan viivästynyt, mikäli lapsi ei tuota yksittäisiä sanoja kaksivuotiaana eikä lausekkeita kolmanteen ikävuoteen mennessä. (Baron-Cohen 2008, 13.)

Aikaisemmin vallalla olleen näkemyksen mukaan autismi oli kategorinen: ihminen joko oli autistinen tai ei. Kategorinen autismin määrittely on nykyään korvattu näkemyksellä autismin kirjosta tai spektristä (Autism Spectrum Disorder, lyhenne ASD). (Baron-Cohen 2008, 15.) Autismin kirjon toisessa päässä ovat yksilöt vakavilla älyllisillä häiriöillä ja hyvin rajoittuneella kielen kehityksellä. Spektrin toisessa päässä ovat esimerkiksi yksilöt, joilla on todettu Aspergerin oireyhtymä tai lievempi autismin muoto, jota on kuvattu termillä high functioning autism (lyhenne HFA). (Wicker & Gomot 2013, 3.) Toukokuussa 2013 julkaistuun psykiatrisen tautiluokituksen (Diagnostic and Statistical manual of Mental disorders, DSM) uusimpaan versioon on lisätty autismin kirjon luokka, jonka myötä Aspergerin oireyhtymä omana diagnoosinaan jäi kokonaan pois DSM-luokituksesta. (American Psychiatric Association 2013.)

Simon Baron-Cohenin, Alan M. Leslien ja Uta Frithin tunnetun tutkimuksen 'Does the autistic child have a "theory of mind"?' (1985) mukaan autistiset lapset suoriutuivat heikosti väärän uskomuksen testeistä. He ehdottivat, että tämä johtuu puutteesta spesifissä aivojen mielenteorian moduulissa. Myöhemmin näitä väärän uskomuksen tehtäviä on jatkokehitetty ja täydennetty niin sanotuilla toisen asteen tehtävillä, joissa onnistuakseen lapsen täytyy osata ajatella, mitä toinen henkilö ajattelee kolmannen henkilön ajattelevan (Baron-Cohen et al. 1999, 407; Baron-Cohen 2001).

Vähemmistö autisteista on kuitenkin selvittänyt sekä ensimmäisen että toisen asteen väärän uskomuksen tehtäviä. Tämän on ajateltu osoittavan, että mielen teorian ongelmat eivät ole universaaleja autismin ja Aspergerin oireyhtymän piirissä. (Baron-Cohen et al. 1999, 412; ks. esim. Ozonoff, Rogers & Pennington 1991.) On kuitenkin mahdollista, että mielen teorian ongelmat voivat jäädä huomaamatta, mikäli tutkimuksissa käytetään vain ensimmäisen ja toisen asteen tehtäviä (Baron-Cohen et al. 1999, 412). Tämän takia on kehitetty vielä edistyneempiä ja herkempiä mielen teoriaa hyödyntäviä testejä (Baron-Cohen 2001). Esimerkiksi Francesca G. E. Happén (1994) tutkimuksessa ensimmäisen ja toisen asteen väärän uskomuksen tehtävän läpäisseet autistiset henkilöt lukivat naturalistisempia ja monimutkaisempia tarinoita. Tutkimus osoitti, että autistit olivat heikompia kuin kontrolliryhmä tarjoamaan kontekstisidonnaisia mentaalisten

tilojen selityksiä tarinoiden päähenkilöiden ei-kirjaimellisille lausumille, kuten sarkasmille ja ironialle (Happé 1994, 129).

Myös Baron-Cohen ja kumppanit (1999) testasivat HFA- ja AS-henkilöitä kehittyneemmällä, niin sanotulla faux pas -testillä, jossa koehenkilön tuli tunnistaa päähenkilön mielensisäisen tiedon lisäksi tapahtumien aiheuttama emotionaalinen vaikutus (emt., 408). Vuorovaikutuksellisten kömmähdysten, joita kutsutaan testissä nimellä faux pas, tunnistaminen vaatii sekä kognitiivista että affektiivista mielen teoriaa (Shany-Ur & Shamay-Tsoory 2012, 4–5). Esimerkiksi neurotieteilijät Brothers ja Ring (1992) ovat kuvanneet tätä erottelua termein ”kylmä” ja ”kuuma” mielen teoria, jossa kylmä mielen teoria koskee toisen ihmisen tietoa ja kuuma mielen teoria koskee toisen ihmisen intentioiden sosiaalisia ja emotionaalisia merkityksiä. Baron-Cohenin ja kumppanien (1999, 413) tutkimuksessa HFA- ja AS-henkilöt suoriutuivat faux pas -testistä heikommin kuin kontrolliryhmät.

Yksi mahdollinen selitys autistien ongelmille näissä korkeamman asteen mielen teorian tehtävissä on Frithin (2003 [1989]) esittämä heikon keskitetyn koherenssin teoria (weak central coherence theory). Teorian mukaan vaikka HFA- ja AS-henkilöt pystyisivät tunnistamaan tarinoiden päähenkilöiden mielentiloja yksittäin, heidän on vaikeaa tuoda kaikki tämä informaatio yhteen ja muodostaa siitä koherentti kuva. (Baron-Cohen et al. 1999, 415.)

Tässä tutkielmassa ei oteta kantaa, mikä on perimmäinen syy autistien tai AS-henkilöiden ongelmille mielen luennan tehtävissä tai sijaitseeko mielen teoria jollakin tietyllä aivoalueella. Lähestyn mielen luentaa enemmänkin käytäntönä: miten sitä mahdollisesti käytetään tai ei käytetä tutkimassani keskustelussa. Lähtökohtanani on Levinsonin hahmottelema mielen luennan mikrososiologinen tutkimusohjelma.

2.4 Stephen C. Levinson ja ”vuorovaikutuksen moottori”

Levinson tuo artikkelissa ’On the human ”interaction engine”’ (2006) yhteen psykologista keskustelua mielen teoriasta ja keskustelunanalyysin löydöksiä. Hänen mukaansa sosiaalisen vuorovaikutuksen käytännöt vaativat jatkuvaa molemminpuolista mielen luentaa ja mielen teorian käyttämistä. Levinson puhuu mielen teoriasta laajemmassa merkityksessä kuin esimerkiksi väärän uskomuksen testien yhteydessä.

Levinsonin ohjelman kannalta mielen teoriassa olennaisinta on intentioiden tunnistaminen ja attribuutio: kyky päätellä toisen ihmisen motiivit. (Levinson 2006, 48.)

Levinsonin (2006, 40–42) mukaan meillä on melko hyvät prima facie -perusteet uskoa, että ihmiselle ominaiset vuorovaikutukselliset kyvyt ovat ainakin osittain riippumattomia sekä kielestä että kulttuurista. Erityistä näissä ihmisen vuorovaikutuskyvyissä on niiden intensiteetti ja kesto sekä rakenteelliset ominaisuudet, jotka ovat riippumattomia kielestä, jolla ne tuotetaan. Kielen tutkimukseen on keskitytty niin paljon, että huomio on kääntynyt pois sen vuorovaikutuksellisista edellytyksiltä eli asioilta, jotka mahdollistavat kielen. Levinsonin mukaan ihmisen ”vuorovaikutuksellinen intelligenssi” (interactional intelligence) alun perin mahdollisti kielen kommunikaatiovälineenä eikä toisin päin. (Emt, 42; ks. myös. Levinson 1995).

Levinsonin mukaan on siis syytä uskoa, että ihmisillä on olemassa voimakas merkityksen tekevä koneisto, jonka me kaikki jaamme Tämä koneisto, jota Levinson nimittää ”vuorovaikutuksen moottoriksi” (interaction engine), mahdollistaa ihmisten välisen kommunikaation ilman yhteisen kielen apua. Meillä on erityinen kyky yhdistää toisiinsa kommunikatiivisia intentioita vuorovaikutuksellisen kehyksen sisällä. Tämä intentioiden tunnistaminen sekä keskustelunanalyysissä tutkittu vuorottelun mekanismi ovat syvästi yhteydessä toisiinsa. (Levinson 2006, 43–44.)

Yksi olennaisista vuorovaikutuksen taustamekanismeista on ihmisen tapa reagoida toisten ihmisten motiiveihin ja aikeisiin eikä pelkästään käyttäytymiseen. Tähän Levinsonin mukaan tarvitaan mielen teoriaa ja toisen ihmisen mentaalisen maailman simuloimista. Tämä on ”vuorovaikutuksen moottorin” ensimmäinen taso. (Levinson 2006, 48.)

Toinen ”vuorovaikutuksen moottorin” taso on ihmisen kyky lukea, millaiseksi toinen ihminen kuvittelee hänen mentaalisen maailmansa. Eli sen simuloiminen, miten toinen simuloi minun mieltäni. Tästä kyvystä esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa keskustelu, jossa jonkun sanan nimityksen unohtamisen seurauksena katsotaan keskustelukumppania ja sanotaan ”miksi sitä nyt kutsutaankaan”. Tällöin puhuja olettaa, että kuulija tietää mitä sanaa hän hakee, ja kuulija voi siis myös olettaa, että sana on jokin, minkä he molemmat tietävät. Keskustelunanalyysin löydöksistä tätä kuvaa hyvin

”vastaanottajaan suuntautumisen” periaate (recipient design). (Levinson 2006, 49.) Vastaanottajan suuntautumisen periaatteen mukaan puhujat valitsevan tiettyyn kohteeseen viitatessaan kuvauksen, jonka tietävät olevan vastaanottajan tunnistettavissa. Puhuja voi viitata toiseen henkilöön esimerkiksi pelkällä etunimellä, kokonimellä tai puhumalla ”yhdestä työkaverista” riippuen siitä, mitä puhukumppani tietää kyseisestä henkilöstä. (Peräkylä 2009, 256.) Toinen esimerkki refleksiivisestä simuloinnista on kolmannen position korjaus, jossa puhuja korjaa omaa aiempaa vuoroaan sitä seuranneen vastaanottajan vuoron takia. Tässä tapauksessa vuorovaikutuskumppanin mentaalisen maailman simulointi tapahtuu siis jälkikäteen (emt., 257). Tämän ”vuorovaikutuksen moottorin” toisen tason soveltaminen myös sisällyttää oletuksen jaetusta tiedosta (mutual knowledge/common ground) eli tiedon siitä, mitä ”minä tiedän, että sinä tiedät ja siitä, mitä minä tiedän, että sinä tiedät, että minä tiedän” (Levinson 2006, 49).

Ihmisen ”vuorovaikutuksen moottorin” kolmanteen tasoon kuuluu Levinsonin (2006, 49–50) mukaan sellaiset kommunikatiiviset (mutta ei kielelliset) intentiot, jotka täyttävät tehtävänsä heti, kun ne tunnistetaan. Ulkoisesti samalta näyttävää toimintaa voi ohjata hyvin erilaiset motiivit: voin silittää hiuksiani pääläeltä joko siksi, että kohennan omaa kampaustani tai välittääkseni sinulle viestiä, että hiuksesi ovat pystyssä. Tätä tasoa tarvitaan erityisesti ironian ja vihjeiden, kuten merkityksellisen yskähdyksen, ymmärtämiseen. Levinsonin teorian mukaan kieli on kehittynyt tämän kolmannen tason perustalle. Kaikkien edellä mainittujen asioiden ja tasojen lisäksi Levinsonin mukaan keskeistä ihmisen sosiaalisuudelle on ihmisten vuorovaikutuksen yhteistyötä korostava luonne (emt., 54).

Levinson toteaa, että vuorovaikutuksen tutkimuksen havaintoja, yleistyksiä ja teoriaa on viety moniin eri suuntiin, sillä se sijaitsee tieteenalojen välisellä ”ei-kenenkään maalla”. Vuorovaikutuksen tutkimus kuuluu yhtäläillä antropologialle, sosiologialle, biologialle, psykologialle ja käyttäytymistieteille. Levinsonin ansio onkin hänen kykynsä tehdä yhteenvetoa ja yleistyksiä niistä ihmislajin erityisistä kyvyistä, jotka ovat sosiaalisen vuorovaikutuksen rakenteiden taustalla. Lajimme alkuperän ja menestyksen tutkimuksessa on keskitytty muun muassa aivojen tutkimukseen, kognition rakenteeseen, kielen alkuperän etsimiseen sekä ihmisen ilmiömäisen yhteistyön

potentiaalin selvittämiseen. Levinsonin mukaan jokapäiväisen vuorovaikutuksen rakenteiden tutkimus voi valottaa kaikkia näitä aihealueita. (Levinson 2006, 39.)

3 Pragmatismi teoreettisena viitekehystenä

Edellisessä luvussa esittelin aikaisempaa tutkimusta ja teoretisointia mielen luennasta, intersubjektivisuudesta, empatiasta ja autismin kirjosta. Nämä näkökulmat pohjautuivat useiden eri tieteenalojen ja perinteiden moninasiin tutkimuksiin, kuten kognitiotieteisiin, keskustelunanalyysiin ja psykologiaan. Levinson toi omassa artikkelissaan yhteen näitä eri tieteenalojen näkemyksiä intersubjektivisuudesta muotoillessaan uutta mielen luennan keskustelunanalyttistä tutkimusohjelmaansa ja korosti vuorovaikutuksen rakenteiden tutkimuksen merkitystä ongelmien ratkaisemisessa. On kuitenkin jo olemassa yksi laajempi filosofinen ja sosiologinen perinne, jossa näitä kysymyksiä on pohdittu kauan ennen kuin edellisessä luvussa esitellyt empiiriset tutkimukset ovat olleet mahdollisia: amerikkalainen pragmatismi. Tässä luvussa esittelen tämän laajemman teoreettisen näkökulmani, jossa etnometodologiaan pohjautuva keskustelunanalyysi ja mielen luennan tutkimus liitetään pragmatistiseen viitekehykseen.

Mustafa Emirbayer ja Douglas W. Maynard esittävät artikkelissaan ”Pragmatism and Ethnomethodology” (2011), että pragmatismien tarina on ollut sosiologian piirissä paljon rikkaampi kuin yleensä on kerrottu. Pragmatistisen perinteen kannattelu ei vain aina ole ollut tietoista, vaan perinnettä on voitu soveltaa epäsuorasti käsittelemällä samankaltaisia kysymyksiä tai päätymällä samankaltaisiin vastauksiin. Tästä näkökulmasta jopa Harold Garfinkelin etnometodologian ja siihen pohjautuvan keskustelunanalyysin voidaan ajatella epäsuorasti jatkavan pragmatistista perinnettä. (Emt., 232.) Paikannan oman tutkielmani osaksi tätä keskustelua pragmatismien, etnometodologian sekä keskustelunanalyysin käsitteellisistä yhtäläisyyksistä sekä Emirbayerin ja Maynardin uusia uria avaavasta ajattelusta.

Vaikka klassisen pragmatismien perinteen yhtenäisyydestä tai eheydestä voidaan kiistellä (ks. esim. Pihlström 2008, 22–38), tämän tutkielman kannalta on ollut tärkeämpää painottaa pragmatistien yhteisiä piirteitä. Myös Emirbayer ja Maynard (2011, 225) myöntävät pragmatistien välillä olevan useita eroavaisuuksia mutta toteavat valinneensa artikkeliinsa ajattelijoina, joiden mielipiteet pragmatismien tärkeimmistä teemoista ovat lähellä toisiaan. Nämä teemat ovat paluu kokemukseen eli konkreettisten käytäntöjen löytäminen, luova ongelmanratkaisu sekä kieli (emt., 221). Tämä siksi, että Emirbayerin

ja Maynardin pääasiallinen tarkoitus oli antaa oma panoksensa pragmatismiin elpymiseen sosiologiassa osoittamalla sen yhteydet etnometodologiaan ja keskustelunanalyysiin. (Emt., 255–256.)

Emirbayer ja Maynard (2011) esittävät artikkelissaan näiden kahden perinteen huomattavien käsitteellisten yhtäläisyyksien lisäksi ajatuksen, että etnometodologia ja keskustelunanalyysi voivat täydentää pragmatismia projektilla tuomalla sen abstrakteja ajatuksia empiirisen tutkimuksen piiriin. Emirbayer ja Maynard myös selventävät, että etnometodologia ja keskustelunanalyysi eivät täydennä pragmatismia niinkään filosofisessa mielessä vaan erityisesti sosiologisen teorian ja tutkimuksen piirissä (emt., 255).

Emirbayerin ja Maynardin artikkeleita voidaan kritisoida esimerkiksi uudempien pragmatistien pinnallisesta käsittelystä. He mainitsevat artikkelissaan muutamia pragmatismia yhteiskuntatieteellisiä sovelluksia sekä uudempia, empiirisesti orientoituneempia pragmatisteja, kuten Hans Joas ja Robert Brandom. Heidät mainitaan kuitenkin vain ohimennen toteamalla, että heidän työnsä ei ole kirvoittanut suurta empiiristä tutkimusta. (Emirbayer & Maynard 2011, 226; 231.) Artikkeleita voidaan lisäksi arvostella esimerkiksi sääntöjen ja luottamuksen käsitteiden sivuuttamisesta sekä käsitteellisestä yksinkertaistamisesta (ks. esim. Rawls 2011). Nämä puutteet eivät kuitenkaan vaikuta artikkelin tärkeimpään tavoitteeseen tehdä näkyväksi kahden toisistaan hyvin irrallisena pidetyn perinteen yhteydet.

Aloitan tämän osion kertomalla hieman pragmatismia historiasta filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä. Sitten tarkastelen pragmatismia ja etnometodologian yhteisiä piirteitä Emirbayerin ja Maynardin (2011) artikkelin pohjalta ensin yleisellä tasolla ja sitten erityisesti kielen näkökulmasta. Tukeudun tässä hyvin vahvasti Emirbayerin ja Maynardin tulkintaan, ja suurin osa viittauksista pragmatisteihin sekä Garfinkeliin tehdään Emirbayerin ja Maynardin artikkelin kautta. Seuraavaksi kerron G.H. Meadin näkemyksiä intersubjektiivisuudesta. Tässä osiossa nojaan erityisesti filosofi ja sosiologi Erkki Kilpisen Mead-tulkintaan. Luvun lopuksi kerron, miten näkemykseni mukaan aikaisemmin esitelty Levinsonin mielen luennan mikrososiologinen

tutkimusohjelma voidaan liittää osaksi pragmatistista viitekehystä G. H. Meadin välityksellä.

3.1 Pragmatismi filosofian ja yhteiskuntatieteiden kartalla

Pragmatismi on filosofinen perinne, jonka perustajana pidetään useimmiten Charles S. Peircea. Peirce keksikin käsitteen ”pragmatismi”, mutta hän ei kuitenkaan ollut koulukunnan ainoa perustaja – erityisesti William James vei pragmatistista liikettä eteenpäin. James myös käytti pragmatismia käsitettä ensimmäisenä painetussa tekstissä vuoden 1898 artikkelissa ”Philosophical Conceptions and Practical Results”. (Pihlström 2008, 21). Oma osuutensa perinteen muodostumisessa oli myös John Deweylla, Josiah Roycella, George Herbert Meadilla ja F.C.S. Schillerillä. (Emt.)

Pragmatismissa painotetaan käytännön merkitystä ja kyseenalaistetaan teorian ja käytännön erottelu. Siinä arvioidaan perinteisiä filosofisia käsitteitä radikaalisti uudelleen. Pragmatismia ihmis- ja todellisuuskäsityksen mukaan ihminen on toimiva olento, joka kiinnittyy todellisuuteen käytäntöjensä kautta. (Kilpinen et al. 2008, 7.) Siinä myös hylätään perinteinen kartesiolainen mielen ja ruumiin dualismi ja käännetään Descartesin kuuluisa ”Ajattelen, siis olen” -lause pääläelleen. Pragmatistit nimittäin esittävät, että ajattelu on osa toimintaa ja että ajattelua oikeastaan tapahtuu vasta toiminnan kohdatessa ongelmia. (Joas & Knöbl 2010, 125–127; Kilpinen et al. 2008, 9.)

Pragmatismia kukoistuskauti oli 1900-luvun alussa Yhdysvalloissa. Perinteellä oli suuri vaikutus myös sen ajan yhteiskuntatieteisiin⁴ – erityisesti sosiologian niin kutsuttuun Chicagon koulukuntaan. (Kilpinen 2008, 91.) Pragmatismia vaikutuspiiriin voidaan lukea yhteiskuntatieteiden puolelta muun muassa Jane Addams, W. E. B. Du Bois, Charles Horton Cooley ja William Isaac Thomas. (Emirbayer & Maynard 2011, 222.) Perinne kuitenkin vaipui 1930-luvun loppupuolella muutamaksi vuosikymmeneksi lähes pimennon. Syynä tähän voidaan pitää Talcott Parsonsia kehittelemää teoriaa teoksessa

---

⁴ Kilpisen (2008, 91–92) mukaan pragmatismia filosofisen sekä yhteiskuntatieteellisen perinteen välillä on kuitenkin ollut myös ymmärtämisvaikeuksia. Euroopan klassisella filosofiolla ja siitä versovalla yhteiskuntatieteellä on vastakkainen toimintakäsitys verrattuna amerikkalaiseen aikalaaseensa. Euroopan perinteessä toimintaa pidetään usein kontingenttina ja selitystä vaativana, kun taas pragmatismissa toiminta ei vaadi selitystä vaan toimii itse selityksenä. Jos tätä eroa ei huomata, syntyy Kilpisen mukaan suuria käsitteellisiä sekaannuksia.

”The Structure of Social Action”, joka ilmestyi vuonna 1937. Teoksessaan Parsons määritteli sosiologian klassikoiksi vain eurooppalaisia teoreetikoita, kuten Emile Durkheimin ja Max Weberin, ja sivuutti oman maansa pragmatistisen perinteen edustajat. (Joas & Knöbl 2010, 500.)

Myös filosofian piirissä pragmatismi joutui tekemään tilaa loogiselle empirismille ja analyttiselle filosofialle (Pihlström 2008, 39). Koska Talcott Parsonsin ajatukset dominoivat sosiologista kenttää 40–50-luvuilla, sosiologista teoriaa kehiteltiin tällöin lähes yksinomaan eurooppalaisista lähtökohdista. Tämä muuttui vasta 1960-luvulla, jolloin Herbert Blumerin symbolinen interaktionismi asettautui Parsonsin teorian vaihtoehdoksi. Symbolinen interaktionismi nojautui kuitenkin pragmatisteista lähinnä vain G. H. Meadin ajatteluun, ja tämänkin ajatuksia käytettiin hyvin rajoitetulla tavalla. Varsinaista pragmatismia ei siis esiintynyt sosiologiassa lähes ollenkaan ennen neopragmatismien syntyä 1970-luvun lopussa. (Joas & Knöbl, 2009, 500–501.)

Ei ole täysin selvää, mitä uus- eli neopragmatismilla milloinkin tarkoitetaan, tai ketkä sitä edustavat (Kilpinen et al. 2008, 9). Maailman ehkä tunnetuin neopragmatisti on kuitenkin Richard Rorty. Rorty on vaikuttanut suuresti pragmatismien perinteen elpymiseen vuosikymmenien hiljaisuuden jälkeen. (Emt.) Rortyn vuonna 1979 julkaisema kirja ”Philosophy and the Mirror of Nature” aiheutti niin kutsutun pragmatismien renessanssin. Aluksi tämä renessanssi tapahtui vain filosofian piirissä, mutta myöhemmin se levisi pienemmässä mittakaavassa myös sosiaalitieteisiin (Joas & Knöbl 2009, 501). Sosiaalitieteissä pragmatismien perinnettä ovat olleet elvyttämässä esimerkiksi sosiologi Hans Joas sekä pragmatistinen filosofi Richard Bernstein (emt., 511–512).

Sami Pihlström (2008, 45–48) vertaa pragmatismia vihreään liikkeeseen, koska sen ideat ovat suodattuneet laajalti muihin filosofian perinteisiin, kuten fenomenologiaan ja (jälki)analyttiseen filosofiaan, vaikka se ei itse ole koskaan ollut varsinaisesti filosofian johtava suuntaus. Pihlström toteaa, että sekä pragmatismien että fenomenologian perinteissä maailma nähdään eräässä mielessä ihmisen tekemänä. Sitä

ei voida tutkia niin sanotusti Jumalan näkökulmasta maailmana ”sinänsä”, vaan sitä on tutkittava kokemuksen virtana.⁵

Viime vuosikymmeninä pragmatismien historiaa sekä filosofian ja sosiologian tieteenaloissa on kuitenkin arvioitu uudelleen. Emirbayer ja Maynard (2011, 231) esittävät, että myös sosiologian piirissä pragmatismien tarina on ollut paljon rikkaampi kuin yleensä on kerrottu. Pragmatistisen perinteen kannattelu ei aina ole ollut välttämättä tietoista, vaan perinnettä on voitu soveltaa vain käsittelemällä samankaltaisia kysymyksiä tai päätymällä samankaltaisiin vastauksiin. Tästä näkökulmasta jopa Harold Garfinkelin etnometodologian voidaan ajatella epäsuorasti jatkavan pragmatistista perinnettä. (Emt., 232.)

3.2 Pragmatismi, etnometodologia ja keskusteluanalyysi

Pragmatismien keskeinen ajatus on, että perinteisen länsimaisen filosofian ajatukset ja modernin tieteen takana piilevät filosofiset oletukset ovat liian teoreettisia ja johtavat etäännyttämiseen elämästä kokemuksesta. Peirce (1992a [1877]; 1992b [1878]) esitti pragmatismien perustavissa teksteissään, että teoreettisten abstraktioiden sijaan konkreettisten käytäntöjen tulisi olla ensisijaisessa asemassa. William Jamesin (1981 [1909]) mukaan pragmatismien omaperäisyys on sen konkreettisessa katsantokannassa – pragmatismi alkaa konkretiasta, palaa ja loppuu siihen. Emirbayer ja Maynard (2011, 225) toteavat tämän lauseen sopivan myös etnometodologian luonnehdinnaksi. Myöhemmin James (2003 [1912]) täydensi teoriaansa radikaalin empirismin opilla, johon kuuluu ajatus ”puhtaasta kokemuksesta” (pure experience). Tämä puhdas kokemus on hänen mukaansa saumatonta ja jatkuvaa, eikä siihen sovi perinteiset harhaanjohtavat jaottelut, kuten teoria ja käytäntö, mieli ja luonto, ideaalinen ja materiaalinen. James siis pyrki eroon filosofian virheellisistä ja hedelmättömistä käsitteellisistä dualismeista. (Emirbayer & Maynard 2011, 225.)

---

⁵ Fenomenologiassa tämä tarkoittaa sen tutkimista, miten maailma näyttää ihmiselle hänen tietoisuudessaan, kun taas pragmatismissa tutkitaan, miten maailma näyttää ihmiselle hänen käytännöissään. Deweyn ”ensisijainen kokemus” ja Jamesin ”puhdas kokemus” ovat Pihlströmin mukaan myös lähellä fenomenologian ajatusta koetun todellisuuden ”välittömästä ilmenemisestä”. Toisaalta fenomenologinen reduktio tutkijan menetelmänä on pragmatistien näkökulmasta mahdoton: emme koskaan pääse sellaiseen edellytyksettömyyden tilaan, jota fenomenologiassa tavoitellaan, vaan olemme aina keskellä ajattelua ja toimintaa. (Pihlström 2008, 45–48.)

Myös John Dewey kannatti tätä pyrkimystä. Dewey suosi niin sanottua transaktiollista lähestymistapaa (trans-actional approach), jossa tutkimuksen sitä vaatiessa nähdään yhteydessä asioita, joita on ennen pidetty erillään (Dewey & Bentley 1991 [1949]; Emirbayer & Maynard 2011, 226). Dewey muistutti, että tavallisessa eletyssä kokemuksessa koetaan harvoin tarvetta erotella elementtejä toisistaan, vaan toiminta soljuu eteenpäin jatkuvana virtana. Hän painotti käytäntöjen tiedostamatonta ja itsestään selvää, habituaalista, luonnetta. Habituaalisuus mahdollistaa toiminnan ongelmattoman jatkuvuuden tilanteissa, joissa ei esiinny epäselvyyttä. (Emirbayer & Maynard 2011, 225–226.)

Emirbayerin ja Maynardin (2011, 226) mukaan nämä klassiset pragmatistit eivät kuitenkaan antaneet lainkaan konkreettisia välineitä, joilla ylittää käsitteelliset abstraktiot ja varsinaisesti siis tehdä ”paluu kokemukseen”. Samaa voidaan heidän mielestään sanoa myös viimeaikaisempien pragmatistien, kuten Putnamin, Bernsteinin ja Rortyn, teoreettisesta panoksesta. He ovat kirjoittaneet laajasti muun muassa Jamesin radikaalista empirismistä sekä Deweyn transaktionalismista, mutta vain filosofisella tasolla. (Emt.)

Sosiologi Harold Garfinkel otti 1900-luvun puolessa välissä omaksi tehtäväkseen sellaisen teoreettisen lähestymistavan kehittämisen, jolla toimijan näkökulmaa analysoitaisiin toimijan kokemusrakenteen kannalta sisäisin menetelmin. (Heritage 1996, 22–23.) Garfinkelin mielestä teorian tehtävä ei ole sanella etukäteen, mistä jokin sosiaalisten olosuhteiden ja tapahtumien joukko koostuu. Hänen mukaansa teorian tulee pikemminkin analysoida näiden olosuhteiden ja tapahtumien rakentumista sellaisina, kun ne hetki hetkeltä toimijoiden toimiessa avautuvat. Tähän Garfinkel kuitenkin tarvitsi uudenlaisen käsitejärjestelmän, jonka hän lopulta löysi ja sovelsi fenomenologisesta filosofiasta.⁶ (Emt., 47.) Garfinkel nimesi lähestymistapansa

---

⁶ Garfinkel käytti uudessa arkitiedon analyysissään fenomenologisia käsitteitä ja nojasi erityisesti Alfred Schutzin ajatteluun (Garfinkel 1984, 36–37; Heritage 1996, 18–19). Sosiologiassa on perinteisesti kysytty, miten sosiaalinen järjestys on mahdollinen – tätä kutsutaan Hobbesin ongelmaksi. Schutzin väitteet järjestyksen saavuttamisesta kohdistuvat kuitenkin tätä konfliktin ja yhteistyön suhdetta loogisesti edeltävään kysymykseen kognitiivisen järjestyksen saavuttamisesta. Schutzin mukaan sekä konflikti että yhteistyö tapahtuvat kaiken kattavan ymmärrettävyyden kehyksen sisällä, ja tämän kehyksen ylläpito on siis hänen teoreettisen tutkimuksensa pääkohde. Schutzin ajattelussa ongelman ratkaisu jää kuitenkin Heritagen mukaan lopulta hyvin abstraktille tasolle, ja hänen sosiologiastaan puuttuu myös normatiivisten rajoitusten lähde. Garfinkelin tehtäväksi ja suureksi ansioksi tuli siis sen osoittaminen, että schutzlaisten

etnometodologiaksi, joka terminä viittaa arkitiedon sekä niiden erityisten menettelytapojen tutkimiseen, joilla yhteiskunnan jäsenet toimivat elinoloissaan. (Emt., 18.)

Garfinkel (1984 [1967]) alkoi analysoida systemaattisesti menetelmiä, joiden avulla jokapäiväisen elämän järjestys jatkuvasti saavutetaan ja sitä pidetään yllä. Näiden menetelmien täsmentäminen ja eletyn kokemuksen systemaattinen kartoittaminen on hänen elämäntyönsä merkittävin saavutus (Emirbayer & Maynard 2011, 236). Hän kehitti uuden tutkimusohjelman, jonka mukaan tutkijoiden tulisi palata kokemuksen äärelle toimijoiden todellisiin järkipäätöksiin (actual rationalities). (Emt.)

Emirbayer ja Maynard (2011, 232–234) toteavat artikkelissaan, että Garfinkel käsitteli pragmatismien teemoja jo aivan ensimmäisissä kirjoituksissaan. Vuonna 1948 hän pohdiskeli kirjoituksessaan Parsonsien rakennefunktionalismin ongelmia ja mainitsi ohimennen Peircen, Jamesin, Meadin sekä Deweyn – usein myönteisissä yhteyksissä. Garfinkelin mielestä fenomenologia kuitenkin tarjosi paremmat käsitteelliset työkalut Parsonsien ongelmien⁷ ratkaisuun. Garfinkel oli silti tekemisissä pragmatismien kanssa välillisesti fenomenologi Alfred Schutzin kautta (Emirbayer & Maynard 2011, 236–237). Juuri Schutzin edustama fenomenologia saa vastakaikua klassisen amerikkalaisen pragmatismien ajatuksista.⁸ Garfinkelin ohjelma pohjautui vahvasti Schutziin, mutta se voisi olla Emirbayerin ja Maynardin (emt., 236) mukaan monilta osin kuin pragmatisti John Deweyn kynästä. Hieman myöhemmin Garfinkel kuitenkin suoranaisesti arvosteli pragmatismien käsitteitä ja kritisoi muun muassa Meadin rooliteoriaa, joka hänen mielestään on väärässä olettaessaan ihmisten ensin ajattelevan tulevaa roolinottoaan ja sitten vasta toimivan. Garfinkel ei kuitenkaan ymmärtänyt, että pragmatismissa ajattelu

---

periaatteiden mukaan järjestynyt maailma on empiirisesti tutkittavissa ja että tällaiseen maailmaan sisältyy myös normatiivista pakottavaa voimaa. (Heritage 1996, 79–82.)

⁷ Parsonsien toimintateorian musta aukko oli Garfinkelin mukaan kognition ongelma (aiheesta lisää ks. Heritage 1996, luku 2).

⁸ Emirbayerin ja Maynardin mukaan esimerkiksi teoksessa ”On Multiple Realities” (1945) Schutz viittaa William Jamesiin ja yhdistää myös G.H. Meadin ajatuksia omiinsa puhuessaan elämämaailman fenomenologiasta. Kun Garfinkel loi omaa empiiristä tutkimusohjelmaansa, hän nojasi vahvasti Schutzin kirjoituksiin, joihin Schutz taas oli saanut teoreettisia ideoita pragmatisteilta. (Emirbayer & Maynard 2011, 235–237.)

on itse asiassa osa toimintaa eikä niitä kahta tule erottaa toisistaan.⁹ (Emirbayer ja Maynard 2011, 234–235.)

Pragmatistien tapaan myös Garfinkel irtisanoutui käsitteellisistä dualismeista. (Emirbayer & Maynard 2011, 236–238.) Garfinkelin mielestä puhtaan kokemuksen maailmaa ei voida ymmärtää tiukkojen vastakkainasettelujen avulla, kuten subjektin ja objektin erottamisella toisistaan. Hän toteaa objektiivisuudenkin olevan aktiivisen työn tulos, joka on saavutettu erinäisin menetelmin. Vaikka arkielämässä objektiivisen maailman olemassaolo koetaan hyvin todelliseksi, se on todellinen vain jatkuvien kollektiivisten pyrkimysten ansiosta. Garfinkel teki näiden pyrkimysten spesifit menetelmät ja käytänteet näkyviksi, ja siksi hänen etnometodologista tutkimusohjelmaansa voidaan Emirbayerin ja Maynardin (emt., 238) mukaan pitää merkittävänä Jamesin ja Deweyn radikaalin empirismin kehittelynä. Garfinkel käski tutkijoiden eristää toiminnasta ne elementit, joilla on jonkinlaista merkitystä, ja kuvailla, kuinka ne konkreettisesti määritetään intersubjektiivisesti todellisiksi kaikille osallistujille. Yleistysten sijaan tulisi keskittyä yksityiskohtiin. Tällä tavoin Garfinkel karisti viimeisetkin pragmatismen abstraktin teorian pölyt omasta tutkimusohjelmastaan. (Emirbayer & Maynard 2011, 240–241.)

Lisäksi Garfinkelin tutkimat toimijoiden tiedostamattomat menetelmät, ”etnometodit”, joilla sosiaalista järjestystä ylläpidetään, muistuttavat paljon Deweyn habituaalisia käytäntöjä. Deweyn mukaan eletyssä kokemuksessa koetaan harvoin tarvetta erotella elementtejä toisistaan, sillä toiminta soljuu eteenpäin jatkuvana virtana. Ihmiset kuitenkin toimi täysin automatisoidusti robottien lailla, vaan tavat (habits) ovat pikemminkin vain alttiuksia toimia tiettyjen mallien mukaan tietyissä tilanteissa. Habituaalisuus mahdollistaa toiminnan ongelmattoman jatkuvuuden tilanteissa, joissa ei esiinny epäselvyyttä. Habituaaliset käytännöt ovat Deweyn mukaan myös potentiaalisesti mukautuvia ja dynaamisia – niihin sisältyy piilevää tietoa, jonka avulla toimija pystyy ilman tietoista suunnittelua reagoimaan hetki hetkeltä muuttuviin

---

⁹ Garfinkelin kritiikki olisi Emirbayerin ja Maynardin mukaan osuvampi, jos se kohdistuisi Herbert Blumerin (1937) symbolista interaktionismia – pragmatismen subjektiivisempaa jälkeläistä – kohtaan. Toisin kuin symbolisessa interaktionismissa, klassisessa pragmatismissa analyysin perusyksiköksi ei nimittäin valita yksilöä vaan yksilöiden väliset suhteet eli transaktiot (trans-actions). (Emirbayer ja Maynard 2011, 235.)

sosiaalisiin olosuhteisiin. (Emirbayer & Maynard 2011, 225–227.) Myös Garfinkelin etnometodit ovat lähes aina toimijoiden itsensä tiedostamattomia – ne tulevat tietoisien reflektoinnin alaisiksi vain kohdatessaan ongelmia. Garfinkelin mukaan toimijat eivät yleensä kyseenalaista objektiivisen maailman olemassaoloa, sillä se vaikeuttaisi arkielämää huomattavasti. Garfinkel laatikin sosiaalitieteellisiä toimenpiteitä, joilla tämä toimintaan osallistuvien tekemä näkymätön työ saataisiin näkyväksi: kuuluisimpia näistä on hänen ”rikkomuskokeensa”¹⁰ (breaching experiments). Kokeissa paljastui toimijoiden kokemien hämmennyksen ja vaikeuksien lisäksi sosiaalisten tilanteiden käytänteiden suuri moraalinen velvoittavuus. Tämä tulos olisi saattanut Emirbayerin ja Maynardin mukaan yllättää jopa pragmatistit. (Emt., 239–241.)

Viimeisenä pragmatismien ja etnometodologian yhteisenä teemana Emirbayer ja Maynard (2011, 229) esittelevät kielen. Kieltä on yleensä tutkittu vain abstraktien sosiaalisten ja kognitiivisten rakenteiden kautta eikä empiiriseen tapaan, siten kuin sitä varsinaisissa sosiaalisissa tilanteissa käytetään. Emirbayer ja Maynard toteavat pragmatistien sortuvan juuri tähän. Kielen käsittely on jäänyt sekä Peircen, Deweyn että Meadin teorioissa hyvin abstraktille tasolle. Tässä etnometodologian pohjalta syntynyt keskustelunanalyysi voi heidän mukaansa auttaa. (Emirbayer & Maynard 2011, 249.)

Keskustelunanalyysi on Harvey Sacksin, yhdessä Emanuel Schegloffin ja Gail Jeffersonin kanssa, luoma tieteenala, joka on nykyään merkittävä osa etnometodologista tutkimusta (Heritage 1996, 228). Sacks (1963) kritisoi sosiologian tapaa tehdä yleistyksiä ja tyyppikäsitteitä ja päätti kehittää menetelmän, joka tavoittaisi yhteiskuntaelämän perimmäisen aineksen. Hän alkoi työskennellä nauhoitetun keskustelun parissa löytääkseen ja tunnistaakseen arkikeskustelun perusrakenteet. (Heritage 1996, 229–230.)

Emirbayerin ja Maynardin tulkinnan mukaan esimerkiksi Deweyn teoriassa kieltä tulisi ymmärtää sellaisena, kun se ilmenee konkreettisissa vuorovaikutustilanteissa hetki hetkeltä muuttuvine merkityksineen. Valitettavasti Deweyn kirjoituksissa ei kuitenkaan

---

¹⁰ Rikkomuskokeet olivat Garfinkelin demonstraatioita oppilailleen, joissa vuorovaikutustilanteiden tasapainoa järkytettiin tahallisesti, jotta saataisiin selville, millä näkymättömillä käytänteillä sosiaalisia rakenteita tuotetaan ja ylläpidetään jokapäiväisessä kanssakäymisessä (Garfinkel 1984, 36–38).

esiinny lainkaan systemaattista tutkimusta todellisista kielellisistä tai keskustelullisista käytännöistä, vaan hän jää hyvin abstraktille tasolle. (Emt., 230.)

Meadin mukaan ihmismielellä on perustavanlaatuinen yhteys kieleen. Hänen mukaansa mukaan sosiaalinen toiminto (act) muodostuu eleestä, toisen organismin vastauksesta tähän eleeseen ja toiminnon loppuunviemisestä. Toisen organismin sopeutuva vastaus (adjustive response) antaa ensimmäisen organismin eleelle sen merkityksen. Tällä näkemyksellä on suuria yhtäläisyyksiä keskustelunanalyysin konkreettisiin tutkimuslöydöksiin. Emirbayer ja Maynard toteavat Meadin kuitenkin vain osoittavan konkretian polkua kulkematta sitä itse. (Emirbayer & Maynard 2011, 231.)

Meadin kieltä koskevan teorian keskeneräisyys näkyy Emirbayerin ja Maynardin mukaan muun muassa kattavan syntaksin käsitteen sekä puheen konkreettisen käytön luokittelun puutteena. Tämän puutteen keskustelunanalyysi pystyy Emirbayerin ja Maynardin mukaan täydentämään. Keskustelunanalyysi tarjoaa meadilaiselle tutkijalle metodologian, jonka avulla nähdään kuinka vuorovaikutuksen osapuolet todella keskustelevat käyttäen indeksikaalisia ilmaisuja, joiden jaettu merkitys ja keskustelun luontainen järjestys saavutetaan hetki hetkeltä reaaliajassa. (Emirbayer & Maynard 2011, 252–253.)

Tämä keskustelun luontainen järjestys ja yhteisymmärryksen rakentaminen kuitenkin jo edellyttää jonkinasteisia intersubjektiiivisiä kykyjä ja mielen luentaa. Mielestäni Emirbayer ja Maynard ovat oikeilla jäljillä ehdottaessaan keskustelunanalyysia meadilaisen tutkijan menetelmäksi, sillä vuorovaikutuksen konkreettisten rakenteiden tutkiminen tuo pragmatismien abstrakteja ajatuksia empiirisen tutkimuksen piiriin. Mutta myös Mead voi tarjota jotain keskustelunanalytikoille: näkökulman, joka korostaa ihmisen perimmäistä sosiaalisuutta sekä mielen intersubjektiiivisuutta, mikä on edellytys kommunikatiiviselle toiminnalle, myös kielelle. Saman näkökulman, mitä Levinson omassa keskustelunanalyttisessä ohjelmassaan korostaa. Mead tarjoaa Levinsonin ajatuksille vahvaa teoreettista tukea sekä kytkee tutkimusohjelman laajempaan teoreettiseen keskusteluun intersubjektiiivisuudesta.

3.3 Mead ja Levinson: intersubjektiivisuus ennen kielellistä yhteisymmärrystä

G. H. Meadin mukaan (1934, 14) me ihmiset luemme jatkuvasti toisten ihmisten käyttäytymisen merkityksiä, vaikka he eivät olisi siitä tietoisia. Toisten käyttäytymisessä on jotain, jonka avulla päätelemme heidän toimintansa merkityksen – on se sitten katseen vilkaisu tai ruumiin olemus. Meadin mukaan keskustelua voidaan käydä myös vain eleiden tasolla tukeutumatta lainkaan puheeseen. (Emt.) Me enemmän tai vähemmän tietoisesti näemme itsemme niin kuin muut näkevät meidät, ja me tiedostamattamme asetamme itsemme toisten ihmisten asemaan ja käyttäydymme kuin he. Tämä mekanismi on olennainen itsestään tietoisesta minän muodostumisesta. (Mead 1934, 68–69)

Meadin teoriassa reflektio tai refleksiivinen käyttäytyminen ilmenee vain saavutettaessa itsetietoisuuden olosuhteet (Mead 1934, 91). Refleksiivisyys taas on olennainen edellytys mielen kehitykselle. Ihmisen mieli muodostuu Meadin mukaan sosiaalisessa prosessissa, jossa ihminen tulee tietoiseksi muista yksilöistä, jotka ovat hänen kanssaan samassa sosiaalisessa prosessissa sekä hänen omasta suhteestaan tuohon prosessiin. (Emt., 134).

Mead on Erkki Kilpisen (2008, 96) mukaan yksi ihmisen sosiaalisuutta johdonmukaisesti korostavista ajatteliijoista. Hän on yhtenä ensimmäisistä oivaltanut, että kehitys subjektiksi voi tapahtua vain intersubjektiivisuuden kautta, vaikka Mead ei itse käyttänyt näitä nykyaikaisia käsitteitä. Meadin mukaan intersubjektiivinen yhteisymmärrys syntyy jo välineellisen toiminnan yhteydessä ja on siis kommunikatiivisen toiminnan edellytys eikä tulos. (Emt., 94.) Kehitys on tapahtunut alkeellisimmista sosiaalisista toiminnoista kohti intersubjektiivista yhteisymmärrystä ja viime kädessä kohti kieltä (Emt., 102). Kun pohditaan kielen historiallista alkuperää, eleiden varassa pitkälle jäsentynyt yhteistoiminta on siis ollut ensin. Kieli on kehittynyt eleen korvikkeeksi, helpottamaan ja koordinoimaan yhteistoimintaa, eikä toisin päin. (Emt., 103; Mead 1934, 14.)

Tätä näkemystä voidaan nyt verrata aikaisemmin esitettyihin Levinsonin ajatuksiin. Levinsonin mukaan ihmisen vuorovaikutuksellinen intelligenssi alun perin mahdollisti kielen kommunikaatiovälineenä eikä toisin päin (Levinson 2006, 42).

Levinson ja Enfield toteavat toimittamansa kirjan ”Roots of Human Sociality” (2006, 3) johdannossa, että ihmisten välinen vuorovaikutus eroaa laadullisesti muun eläinkunnan vuorovaikutuksesta siksi, että se rakentuu intersubjektiivisuudelle. Myöskään Levinsonin mukaan mieltä ei voi irrottaa vuorovaikutuksesta eikä vuorovaikutuksen ulkopolista mieltä ole olemassa: ihmisen mieli ja sosiaalinen vuorovaikutus edellyttävät toisiaan (Peräkylä 2009, 266). Levinson puhuu myös Meadin tapaan ihmiselle erityisestä refleksiivisestä ajattelukyvyistä (Levinson 2006, 54).

Kilpisen (2008, 107–108) mukaan Mead myös aavisti nykyään todeksi tiedetyn asian, että yksilön ajattelukyvyn kehitys täyteen mittaansa edellyttää, että yksilöllä on ennen tuon kehityksen alkua esikäsitteellinen kontakti toisiin ihmismieliin. Tämä on Kilpisen mukaan todistettu vastaesimerkin kautta, eli psykologisen autismitutkimuksen avulla. Autistisen ihmisen voidaan tässä mielessä ajatella olevan intersubjektiivisen ihmisen vastakohta. Heidän ajattelutoimintansa häiriöt ja erikoisuudet johtuvat toisiin ihmisiin ulottuvan sanattoman kontaktin puutteesta eli häiriöistä mielen teoriassa. Mead ei käyttänyt näitä nykyaikaisia käsitteitä, mutta hänellä oli Kilpisen mukaan samat lähtökohdat kuin käsitteitä käyttävillä nykytutkijoilla. (Emt.)

Kilpinen (2013, 11–13) viittaa esimerkiksi Baron-Cohenin (1995) ja Frithin (2003) tutkimuksiin autististen ihmisten ongelmista mielen luennan tehtävissä todistusaineistona Meadin kaukonäköisyydestä. Mead puhui ihmismielen perustavanlaatuisesta intersubjektiivisuudesta ilman autismitutkimuksen suoraa tukea. Mielen luennan merkitys ihmisen sosiaalisuudelle (sociality) on tärkeää, mutta vielä tärkeämpää on ymmärtää, että mielen luenta on myös ihmisen keino tavoittaa hänen oma mielensä (Kilpinen 2013, 12). Mielen luennan avulla pystymme tarkastelemaan omaa mieltämme eli harjoittaa itsereflektiota, tai nykykognitiotieteilijä Radu Bogdanin (2000) termein metamentaatiota (Kilpinen 2013, 12). Kilpisen mukaan Bogdan on poikkeus nykykognitiotieteilijöiden piirissä, sillä hän on tietoinen Meadin lähestymistavan samankaltaisuudesta omille ajatuksilleen¹¹ (emt., 17).

---

¹¹ Kilpisen mukaan Bogdanin ymmärrys Meadin ajatuksista tuntuu kuitenkin perustuvan lähinnä kuulopuheisiin, vaikka hän mainitseekin teoksen ”Mind, Self, and Society” (1934). Tämä todistaa, että Mead on edelleen liian vähän tunnettu niiden tutkijoiden piirissä, jotka tänä päivänä ovat eniten kiinnostuneita Meadin alun perin esittämistä kysymyksistä. (Kilpinen 2013, 17.)

Meadin ajatus intersubjektiivisuudesta ihmiselle ominaisena, kielellistä vuorovaikutusta edeltävänä mielen ominaisuutena sopii Levinsonin hahmotteleman tutkimusohjelmaan, jossa keskustelu nähdään jatkuvana toisen osapuolen mielen luentana. Pysin omassa tutkimuksessani tuomaan pragmatismien ja etnometodologian hengen mukaisesti näitä teoreettisia ajatuksia konkreettisen empiirisen tutkimuksen piiriin keskusteluanalyysin avulla. Jotta pääsisin näkemään keskustelun rakenteiden taakse ja tarkastelemaan keskustelijoiden intersubjektiivisiä kykyjä, tarvitsen avukseni kokeellisen asetelman. Analysoimalla AS-henkilön ja verrokin vuorovaikutusta tutkin, miten erot mielen teorian ja mielen luennan kyvyissä näkyvät konkreettisesti keskustelun rakenteissa.

4 Aineisto ja menetelmät

Tässä luvussa kerron keskustelunanalyysistä konkreettisenä menetelmänä, perustelen soveltavaa ja teoreettisempaa keskustelunanalyysin käyttöäni sekä kuvailen tapaustutkimukseni empiiristä aineistoa. Koska aineisto on kerätty alun perin toista, laajempaa kokeellista tutkimusta varten, kuvailen myös tätä toista tutkimusta aineiston laadun selventämiseksi. Luvun loppuksi käyn läpi analyysini kannalta keskeisimmät keskustelunanalyttiset käsitteet.

4.1 Soveltava keskustelunanalyysi

Olennaista keskustelunanalyysin tutkimussuuntaukselle on ajatus siitä, että keskustelu ei ole kaaos. Puhujien keskinäinen ymmärtäminen ei perustu sattumaan, vaan vuorovaikutus on yksityiskohtiaan myöten jäsentynyttä toimintaa (organized activity). (Hakulinen 1997, 13.) Keskustelunanalyysissä tutkitaan merkityksellisiä toimintoja, kategoriointeja ja kategorioita, joita ihmiset puheessaan luovat – siis lausumia tekoina. (Emt., 14.) Metodisena lähtökohtana on yksityiskohtaisen jäsentyneen toiminnan lisäksi ajatus siitä, että kaikki interaktion piirteet ovat potentiaalisesti merkityksellisiä. Siksi keskustelunanalyysissä käytetään poikkeuksellisen tarkkaa litteraatiota, jolla pyritään antamaan mahdollisimman uskollinen kuva siitä, mitä nauhalla on. Litteraatiossa jäljitellään kuulo- ja toisinaan myös näköhavaintoa niin tarkasti kuin mahdollista, ja pyrkimys on tehdä se mahdollisimman neutraalilla, tulkinnoista vapaalla tavalla. Litteraatiot ovat kuitenkin vain tutkijan työvälineitä ja ensisijainen merkitys tulisi aina olla nauhoituksella. (Seppänen 1997, 18–20.)

Keskustelunanalyttinen tutkimus on perinteisesti kohdistunut vain naturalistiseen eli ”aitoon” vuorovaikutukseen. Tällä tarkoitetaan sitä, että tutkitaan sellaisia vuorovaikutustapahtumia, jotka olisivat tapahtuneet myös tutkimuksesta huolimatta ja joilla on tutkimuksesta erillinen tavoite. Keskustelunanalyysi on yleensä myös hyvin aineistolähtöistä eli perustuu empiirisestä aineistosta tehtyjen havaintojen analysoimiseen. (Seppänen 1997, 18–19.)

Itse käytän kuitenkin hieman teoriasidonnaisempaa lähestymistapaa, jota voi myös kutsua termillä abduktiivinen päättely (Grönfors 1982, 33). Abduktiivinen päättely perustuu siihen, että uudet tieteelliset löydöt ja teorianmuodostus vaativat havaintojen

tekoon jonkin johtoajatuksen. Tällaisen johtoajatuksen tai johtolangan avulla havainnot voidaan keskittää niihin asioihin, joiden uskotaan olevan mielekkäitä ja tuottavan uusia näkemyksiä – tässä tutkimuksessa siis keskustelijoiden mielen luentaan. Tieteen tehtävänä on päästä käsiksi logiikkaan, joka esiintyy käytännön tasolla. Tässä onnistutaan tehokkaimmin silloin, kun tutkija käyttää apunaan jotain johdattelevaa ajatusta, jonka avulla hän analysoi tutkimusmateriaalia. (Emt. 33–34; ks. myös. Peirce 1992a, 112–113). Tämä lähestymistapa tuo keskusteluntutkimustani hieman lähemmäksi joitain diskurssianalyysin muotoja, sillä yhtenä diskurssianalyysin ja keskustelunanalyysin erona on aikaisemmin pidetty sitä, että diskurssianalyysissä voidaan myös käyttää ennakkokategorioita, jotka on saatu teoriasta (Hakulinen 1996, 11).

Rajanveto näiden menetelmien välillä ei kuitenkaan ole mikään yksiselitteinen asia, ja myös keskustelunanalyysissa joudutaan turvautumaan tietynlaisiin ennakkokategorioihin, kuten kysymys, vastaus, partikkeli tai vaikkapa vuorottelu, sekvenssi ja vieruspari. Olennaista keskustelunanalyysin näkökulmasta on se, että tutkija ei liitä käyttämäänsä käsitteeseen vain ennalta lukkoon lyötyjä ominaisuuksia vaan on valmis muuttamaan käsityksiään tarkemman analyysin myötä. (Hakulinen 1996, 22.) Omien subjektiivisten vaikutelmien ja tulkintojen sijaan pitäisi yrittää löytää malleja, jotka tarjoavat tulkinnalle analyttisen perustan (emt.). Tähän olen omassa tutkielmassanikin pyrkinyt. Ajatukseni on, että keskustelunanalyysi voi olla myös teoreettisesti latautunutta: sitä voidaan käyttää apuna täsmentämään teoriaa tai löytämään siitä aukkoja sekä virikkeenä uusien koeasetelmien suunnittelussa.

Monet etnometodologit kannattavat näkemystä, jossa mieli nähdään sosiaalisena konstruktiona. Sen mukaan kaikki viittaukset ajatteluun, tietämiseen, tuntemiseen tulisi ymmärtää julkisina toimintoina, joihin keskustelija viittaa toteuttaakseen erilaisia vuorovaikutuksellisia tehtäviä (kuten oikeuttaminen, syyttäminen tai kertominen). Tässä positiossa kritisoidaan vahvasti ”mentalismia” eli sitä, että tutkija viittaa tutkittavan sisäisiin mentaalisiin prosesseihin toiminnan selityksenä. Tutkijan tulisi sen sijaan tarkastella, miten nämä sisäiset toiminnot konstruoidaan ja miten niitä käytetään vuorovaikutuksen resursseina. (Peräkylä 2011, 236.)

Keskustelunalyysin metodiseksi peukalosäännöksi on muodostunut juuri tämä konstruktionistinen käsitys siitä, että emme voi tietää toimijoiden mielentiloja, ja siksi viittauksia mielentiloihin ei tule käyttää toiminnan selityksinä. Mielentiloja tulisi tarkastella vain vuorovaikutuksen esiin tuomina seikkoina sisäisten ominaisuuksien sijaan. Tällaisessa konstruktionistisessa mielen sosiologiassa tutkitaan sitä, millaisten käytänteiden kautta mielelliset ilmiöt rakennetaan ja miten niihin suuntaudutaan. Jotakin kuitenkin myös menetetään, sillä se sulkee itsensä ulkopuolelle tunteet, halut ja tiedot, ja köyhdyttää näin sosiologian ilmiökenttää. Intersubjektiivisuuden ulottuvuudet, kuten toisen mieleen suuntautuminen ja toisen mielen ymmärtäminen, rajautuvat pois sosiaalisen kuvauksesta. (Peräkylä 2009, 254.) Tästä syystä seuraan omassa tutkimuksessani Levinsonin ja Enfieldin (2006, 5) näkemystä siitä, että merkitys on riippumaton kielestä eikä siis ole merkkien tai symbolien ominaisuus vaan vuorovaikutteisten mielen ominaisuus. Tämä vuorovaikutuksen mielellisyyttä korostava näkemys siis poikkeaa perinteisen keskustelunalyysin konstruktionistisesta käsityksestä. Näen vuorovaikutuksen jatkuvana ja automaattisena toisen osapuolen mielen luentana.

Keskustelunalyysi kehitettiin tutkimaan sellaisten ihmisten puhetta, joilla on täydet kognitiiviset ja kommunikatiiviset kyvyt (Antaki & Wilkinson 2013, 540). Keskustelunalyysin kirjallisuudessa ei ole minkäänlaista systemaattista yleiskatsausta ihmisten vuorovaikutuksellisista kyvyistä luokiteltuna eri diagnoosityyppien mukaan. Löydökset muodostavat vain epäsäännöllisen tilkkutäkin käytäntöjä, joiden avulla tämä tai tuo ryhmä – tai yksittäinen ihminen – onnistuu toteuttamaan vuorovaikutuksellisia tavoitteitaan. (Emt., 541–542.)

Vuonna 1995 Local ja Wootton esittelivät keskustelunalyysin autismitutkimukselle tarkastelemalla tapaustutkimuksessaan 11-vuotiaan autistisen pojan kaikupuhetta (echolalia). Tällä työllään he aloittivat tutkimushaaran, jossa keskitytään toistamisen merkitykseen ja tehtävään keskustelussa. Ensimmäinen systemaattinen keskustelunalyyttinen tutkimus keskustelusta autistisen henkilön kanssa tehtiin kuitenkin vasta 1998. (Antaki & Wilkinson 2013, 542.) Dobbinson, Perkins ja Boucher (1998) pystyivät omassa tapaustutkimuksessaan tunnistamaan poikkeavuuksia muun muassa aiheen vaihtamisessa ja ylläpitämisessä (topic movement and maintenance),

korjauksessa (repair), päällekkäisyyksissä (overlaps), ja tauoissa (pauses).

Huomionarvoista keskustelunanalyysin tähänastisissa löydöksissä on, että usein epäjärjestelmälliseltä vaikuttavan pinnan alta on löytynytkin selkeä rakenne tai koherenssi (Antaki & Wilkinson 2013, 542). Esimerkiksi Dickerson, Stribling and Rae (2007) näyttivät, kuinka melko vakavasti autistiset lapset, joiden ”ei kuulu” osata käyttää eleitä kommunikatiivisesti, tosiasiaa tekevätkin niin.

Vuonna 2005 sosiologi ja keskustelunanalyttikko Douglas W. Maynard yritti tuoda yhteen keskustelunanalyysin löydöksiä autismista. Hän hahmotteli uuden teorian autistisesta kommunikaatiosta, jonka mukaan autisteilla saattaa olla erilainen ymmärrys perinteisistä keskustelun kehyksistä (frames of reference), joita hän kutsuu termillä ”gestalt”. (Maynard 2005, 499.) Maynardin ajatus on, että ihmisten sosiaalisella toiminnalla on gestalt-tyyppinen luonne, eli kokonaisuus on suurempi kuin sen osien summa. Hän päätyy ehdottamaan, että autistinen lapsi noudattaakin niin sanottua ”autistista intelligenssia”, jossa lausumat otetaan yksittäisinä koko aikaisemman keskustelun huomioivan kehyksen sijaan. (Emt., 518).

Tämän tutkimuksen ote poikkeaa Maynardin otteesta siinä mielessä, että en ole etsinyt AS-henkilöiden erityisiä kompetensseja. Olen tutkinut mielen teorian kompetenssien puutetta ja sitä, miten ne mahdollisesti näkyvät keskustelun rakenteissa. Tutkimukseni ei kuitenkaan kyseenalaista sitä, etteikö AS-henkilöillä olisi myös erityisiä kompetensseja tai AS-intelligenssia. Tämän tapaustutkimuksen motiivi on erilainen – tutkimuksessa analysoidaan epätyypillistä vuorovaikutustilannetta, jotta ymmärtäisimme paremmin, mitä tapahtuu tyypillisissä sosiaalisissa tilanteissa.

4.2 Keskustelunanalyttinen koeasetelma

Aineistonani on videoitu keskustelu kahden nuoren mieshenkilön välillä, joista toisella on todettu Aspergerin oireyhtymä. Keskustelijoille on annettu ohjeeksi kertoa elämänsä iloisista asioista ja menetyksistä. Videosta olen tehnyt transkription, jossa keskitytään puhuttuun vuorovaikutukseen. Videon kesto on noin 45 minuuttia ja litteraatin pituus on 60 liuskaa. Litteraatio on anonymisoitu, eli siitä on poistettu tai muutettu tunnistetiedot ja erisnimet, kuten koulujen tai paikkakuntien nimet.

Analysoimani keskustelu on osa isompaa aineistoa, joka kerättiin syksyllä 2013 Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksen ja Aalto-yliopiston Mind and Brain -laboratorion tutkimusta varten. Helsingin yliopiston ja Aalto-yliopiston tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten autonomisen hermoston ohjaamat fysiologiset reaktiot liittyvät tavanomaisen keskustelun kulkuun ja miten keskusteluun liittyvät fysiologiset reaktiot mahdollisesti poikkeavat toisistaan henkilöillä, joilla on Aspergerin oireyhtymä ja henkilöillä, joilla tällaista oireyhtymää ei ole. Keskustelun videoimisen lisäksi tutkimusta varten mitattiin siis myös osallistujien psykofysiologisia reaktioita neljällä mittarilla, jotka olivat sydämen lyöntitiheys, kasvolihasten toiminta, ihon sähköjohtavuus kämmenessä ja hengitystaajuus.

Koehenkilöt osallistuivat 45 minuutin mittaiseen kahden hengen keskusteluun. Ennen koetta koehenkilö sai tutustua tutkimuksessa käytettävään tehtävään ja allekirjoitti suostumuslomakkeen. Koehenkilöt saivat vapaasti keskustella keskenään ennen varsinaisen koetilanteen alkua sekä tutustua tutkimustilaan. Keskustelun aikana koehenkilöt istuivat suljetussa huoneessa vastakkaisissa nojatuoleissa.

Keskustelun aiheena olivat keskustelijoiden oman elämän tapahtumat: iloiset, onnelliset tapahtumat ja menetykset. Keskustelijat saivat itse valita, miten he aiheesta keskustelivat. Annetun ohjeistuksen mukaan tutkimuksessa ei haeta mitään tarkempaa keskustelun aihepiiriä, tyyliä tai muotoa, vaan keskustelu on tutkimuksen kannalta hyvä sellaisena kuin se sattuu etenemään. Kontrolliryhmän jäsenet tiesivät keskustelevansa AS-tyyppisen henkilön kanssa ja asetelma oli selvä myös AS-henkilöille.

Mittalaite, jolla koehenkilöiden psykofysiologisia vasteita mitattiin, oli kevyt ja langaton. Koehenkilöt saivat puhua ja liikuttaa käsiään keskustelun aikana täysin normaalisti välittämättä mittalaitteista. Koko mittaustilaisuus kesti noin kaksi tuntia.

Tutkimukseen rekrytoitiin vapaaehtoisia miehiä iältään 18–40 vuotta. Sekä AS-ryhmään että kontrolliryhmään kerättiin noin 20 koehenkilöä. AS-ryhmän koehenkilöt rekrytoitiin pääosin aiempiin tutkimuksiin osallistuneista ryhmistä, joille on tehty neuropsykologisia tutkimuksia ja tarkat diagnoosin määritykset.¹² Tutkimuksen

---

¹² AS-ryhmään hyväksyttiin vain sellaiset henkilöt jotka täyttävät diagnoosikriteerit sekä DSM-IV:n että ICD-10:n osalta. AS-ryhmässä keskeisiä diagnostisia apuvälineitä ovat ADI-R, ASSQ ja ASDI. Kaikki

ulkopuolelle jäivät ne henkilöt, joilla Asperger tai ADHD ei ole päädiagnoosi. Poissulkukriteerejä olivat myös älykkyysosamäärä alle 80, aikaisempi psykofarmakologisten lääkkeiden käyttö, huume-, tai päihdeanamneesi, aivotrauma ja sairastettu keskushermoston tulehdustauti.

Kontrolliryhmän koehenkilöt ovat opiskelijoita, jotka rekrytoitiin sähköpostilistoille suunnattujen tiedusteluiden avulla. Verrokkit ovat iältään ja sukupuoleltaan kliinisen ryhmän kaltaisia eli kriteerinä oli, että osallistuja on 18–40-vuotias mies. Tämän jälkeen verrokeille tehtiin neuropsykiatrinen kartoitus, jossa suljetaan pois neuropsykologisen diagnoosin mahdollisuus.¹³ Muilta osin verrokkeja koskevat samat kriteerit kuin AS- ja ADHD-ryhmää.

Olen valinnut aineistosta tutkielmaani vain yhden keskustelun käytännöllisistä syistä, sillä mikäli olisin analysoinut useita keskusteluja vahvan teoreettisen painotuksen lisäksi, tutkielma olisi kasvanut liian laajaksi pro gradun mittapuussa. Aineisto on kuitenkin riittävä, kun se nähdään tapaustutkimuksena tai proof of concept¹⁴ -tyyppisenä avauksena tulevaa tutkimusta varten.

On vaikeaa arvioida, kuinka paljon ja millä tavoin tilanteen osittainen keinotekoisuus vaikuttaa keskustelijoiden vuorovaikutukseen. Keskustelijoille annettu ohjeistus puhua iloisista asioista ja menetyksistä määrittää luonnollisesti puheenaiheiden valintaa. Lisäksi verrokin tieto siitä, että hän keskusteleo AS-henkilön kanssa, voi myös vaikuttaa keskusteluun. Millä tavoin, riippuu siitä, mitä verrokki tietää ennalta Aspergerin oireyhtymästä ja millaisia odotuksia tai mahdollisesti ennakkoluuloja hänellä on vuorovaikutuksen kulusta. Voi toisaalta myös ajatella, että toisilleen tuntemattomien

---

henkilöt vastasivat myös SRS-kyselyyn (Social responsiveness scale), joka tuo esille mahdollisia autistisia piirteitä. Neuropsykiatrinen komorbiditeetti kartoitettiin akselidiagnostiikan perusmenetelmän SCIDI-II (Structural clinical interview for DSM IV) avulla. Tämän lisäksi selvitettiin persoonallisuushäiriöiden esiintymistä käyttäen PCL-R (Psychopathy checklist revised) protokollaa. Neurokognitiivinen perusselvitys tehtiin standardoituja älykkyystestejä (WISC, WAIS) hyödyntäen. Kaikki edellä mainitut psykologiset kysely-, haastattelu- ja testimenetelmät ovat esimerkiksi HYKS:ssa rutiinikäytössä.

¹³ Heidän neuropsykiatrisen diagnoosinsa olemassaolo suljettiin pois DAWBA:n, ASSQ:n ja SNAP-IV:n avulla.

¹⁴ Proof of concept voidaan suomentaa esimerkiksi demonstraationa, jonka tarkoitus on testata teorian sovellettavuutta.

ihmisten olisi turvaututtava enemmän ihmisen perimmäisen sosiaalisuuden, mielen luennan, kykyyn vuorovaikutuksen onnistumiseksi.

4.3 Keskustelunanalyysin käsitteet

Kertomus

Kerronta on yksi puhunnan rakenteellis-sisällöllinen lajityyppi. Täsmällisempää olisi kuitenkin puhua kertovien genrejen joukosta, johon kuuluvat esimerkiksi vitsit, kummitusjutut, huoltenkerronta, sadut ja uutiset. (Routarinne 1997, 138).

Keskustelunanalyysi lähestyy kerrontaa välittömästi keskustelukontekstista käsin. Olennaista tästä näkökulmasta on keskustelun osanottajien vuoro vuorolta etenevä toiminta: kertominen ja vastaanotto. (Emt., 138–139)

Kerronta edellyttää, että ainakin yksi osanottaja ryhtyy kertojaksi ja sopii siitä vähintään yhden osanottajan kanssa, joka ryhtyy vastaanottajaksi. Kerrontajäsennys rakentuu tyypillisesti johdantosekvenssistä, kerrontasekvenssistä ja vastaanottosekvenssistä, jotka asettuvat peräkkäin. (Routarinne 1997, 140.) Johdantosekvenssi ei kuitenkaan ole kerronnan välttämätön osa, ja se voidaan jättää pois, mikäli konteksti perustelee kerronnan esiintymistä (emt., 145).

Yleensä johdantosekvenssissä on tarjouksen tai pyynnön lisäksi jonkinlainen luonnehdinta kerrottavasta (Sacks 1974, 341). Kerrottavan luonnehtiminen liittyy aiheen kerrottavuuden (tellability) ilmaisemiseen. Kerrottavuus on kulttuurista ja kontekstisidonnaista. Sitä tulkitaan normaaliuden ja neutraaliuden taustaa vasten, ja etenkin epätavalliset, hyvät tai huonot tapahtumat, ovat kertomisen arvoisia. (Routarinne 1997, 142.) Tarinoiden johdantosekvenssit ennakoivat tulevaa toimintaa ja sen merkitystä kertojalle (Heritage 2011, 161).

Kerrontasekvenssi on vähimmillään useammasta kuin yhdestä rakenneyksiköstä muodostuva keskeytyksetön ja kommentiton kertojan vuoro. Sen aikana puhujan ei tarvitse tehdä tilaa vastaanottajille, mutta on kuitenkin tavallista, että kertoja tarjoaa vastaanottajalle tilaisuuksia osoittaa, seuraako tämä kerronnan etenemistä. (Routarinne 1997, 146; Sacks 1974, 344–345.)

Vastaanottosekvenssin aikana päätetään kertominen, ja sen jälkeen voidaan palata normaaliin vuorotteluun. Lisäksi vastaanottovuoron aikana vastaanottaja osoittaa sen, miten on kertomuksen ymmärtänyt. Kertoja voi joko hyväksyä tulkinnan tai täsmentää kertomuksensa kärkeä. Vähimmillään vastaanotto rakentuu naurusta. (Routarinne 1997, 150; Sacks 1974, 347.)

Tarinankerronta on yksi keskustelijoiden ensisijaisista välineistä kannanottojen (stance) esittämiseen ja empaattisten hetkien luomiseen (Heritage 2011, 164). Tarinat kutsuvat vastaanottajaa esittämään kantansa kerrottua asiaa kohtaan, mutta kaikki kannat eivät välttämättä ole samanarvoisia: tarinoilla voi olla preferoitu ja preferoimaton vastaanottovuoro (Stivers 2008, 32–33). Kannalla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, miten kertoja kohtelee kertomustaan eli esittääkö hän sen esimerkiksi hauskana, surullisena vai innostavana sattumuksena. Tämän näkemyksen mukaan preferoitu vastaanottovuoro ottaa kerrottua tarinaa kohtaan saman kannan kuin tarinan kertojalla. (Emt.)

Evaluaatio

Sacksin ja keskusteluanalyttikkojen pohtiessa kerrottavuutta sosiolingvisti William Labov (1972, 370–371) puhuu kerronnan evaluaatiosta. Sillä hän tarkoittaa keinoja, joilla kertoja voi oikeuttaa kertomuksen olemassaolon ja osoittaa sen kärjen (Routarinne 1997, 149). Labov sijoittaa evaluaation juoniosan jälkeen, mutta toteaa kuitenkin, että usein evaluaatiota on ripoteltu kerrontaan pitkin matkaa. Myös kerronnan aloitus, johdantosekvenssi, ennakoi usein kertomuksen kärkeä. Hän erottaa toisistaan ulkoisen ja upotetun evaluaation. Ulkoinen evaluaatio pysäyttää kerronnan ja kertoja ikään kuin astuu ulos kerronnan maailmasta arvioimaan kerrottua esimerkiksi sanomalla ”se oli hienoa”. Upotettu evaluaatio taas sijoittuu kerronnan sisään, ja sen keinoja ovat muun muassa omien ajatusten tai sanojen referointi. (Labov 1972, 371–375.) Usein juuri eri evaluaatiokeinot toimivat ilmiöinä, joihin vastaanottaja reagoi käynnistäen tarinan vastaanottosekvenssin (Routarinne 1997, 150).

Toinen kertomus

Keskusteluanalyysissä kertomuksen jälkeen esiintyviä tarinoita kutsutaan toiseksi kertomuksiksi (second story). Toinen kertomus on siis reaktiona edeltävään tarinaan

esitetty myöhempi kertomus, joka tyypillisesti puhuu samasta aiheesta, siinä esiintyvä henkilögalleria on samantyyppinen ja kertojan asenne kertomusta kohtaan on samankaltainen. Toinen kertomus osoittaa kuuntelijan tulkintaa siitä, miten hän on kuullut edellisen kertomuksen. Yleensä toinen tarina osoittaa samanmielisyyttä ja empatiaa ja kertoo toiselle, että jaan ilosi ja ongelmiasi. (Sacks 1992b, 249–260; Routarinne 1997, 152–155.)

Minimipalautteet ja dialogipartikkelit

Dialogipartikkeli on nimitys keskustelussa esiintyville partikkeleille kuten *ai, aha, jaaha, jaa, mm, joo, no* ja *niin*, jotka toimivat vuorovaikutuksen ohjailun välineinä ja voivat muodostaa lausuman ja puheenvuoron yksinkin (ISK § 797–800).

Dialogipartikkelit ilmaisevat muun muassa kuulolla oloa, mutta niillä on myös monia muita vuorovaikutuksen kannalta tärkeitä tehtäviä (ks. Sorjonen 2001).

Dialogipartikkeleita on vanhastaan sanottu minimipalautteiksi. Minimipalautteet toimivat ”vähintäänkin merkkinä siitä, että niiden esittäjä ei aio siirtyä seuraavaksi puhujaksi, vaan on asettunut vastaanottamaan ja seuraamaan äänessäolijan puhetta.” (Hakulinen 1997, 50–51)

Nyökkäys

Tanya Stivers on puhunut tarinankerrontaan liittyvistä nyökkäyksistä artikkelissaan ”Stance, Alignment, and Affiliation During Storytelling: When Nodding Is a Token of Affiliation” (2008). Stivers erottaa toisistaan käsitteet samanlinjaisuus (alignment) ja samanmielisuus (affiliation). Esimerkiksi kertomuksen aikana tuotetut minimipalautteet toimivat Stiversin mukaan samanlinjaisuuden osoituksena ja kannustavat kertojaa jatkamaan tarinaansa. Samanmielisyyttä sen sijaan osoitetaan esimerkiksi tarinan jälkeisessä vastaanottovuorossa tukemalla kertojan kantaa hänen kertomaansa tarinaa kohtaan. (Stivers 2008, 33–37). Stiversin mukaan kerronnan aikana tehdyillä nyökkäyksillä on kuitenkin eri tehtävä kuin minimipalautteilla: ne osoittavat vastaanottajan pääsyä (access) kertomuksen tapahtumiin sekä kertojan kantaan tapahtumia kohtaan, ja ne ilmaisevat affiliaatiota (emt., 32).

5 Analyysi

Yritin löytää keskustelusta ne ongelmalliset hetket, jotka mahdollisesti liittyvät keskustelijoiden mielen luennan kompetensseihin. Paras materiaali tähän löytyi keskustelijoiden kertomista tarinoista. Useissa kertomuksissa tuntui intuitiivisesti olevan jotain ”pielessä”. Tämä vaikutelma vahvistui ja sai tukea tarkemman analyysin myötä.

Löysin aineistosta yhteensä 15 verrokin kertomusta, joista kuudessa oli tunnistettavissa emotionaalinen lataus. AS-henkilö kertoi viisi tarinaa, josta yksi oli emotionaalisesti latautunut. Teen analyysissäni erottelun emotionaalisuuden ja muunlaisen evaluatiivisuuden välille: olen määritellyt tarinan emotionaaliseksi, mikäli se on kehystetty liittyvän joko elämän onnistumisiin tai menetyksiin ja jos se kutsuu empaattista vastausvuoroa. Olen määritellyt tarinan neutraaliksi, mikäli sen aihe ei erityisesti kutsu empaattista vastausvuoroa. Neutraaleistakin tarinoista voi kuitenkin löytää jonkintasoista kertomuksen arvottamista hyväksi tai huonoksi asiaksi.

Esittelen löydökseni tässä ensin lyhyesti, minkä jälkeen kerron havainnoista tarkemmin.

- 1) AS-henkilö tuottaa hyvin vähän minimipalautteita verrokin kertoessa tarinaa kokemuksistaan.
- 2) AS-henkilö nyökkää vain neljä kertaa koko keskustelun aikana.
- 3) Joissakin verrokin kertomuksissa ei aluksi ole lainkaan AS-henkilön vastaanottovuoroa, joten kerrontasekvenssiä joudutaan jatkamaan pidempään.
- 4) Kuudesta verrokin kertomasta emotionaalisesta tarinasta viidessä ja lisäksi viidessä neutraalissa tarinassa on poikkeavan pituinen tauko ennen AS-henkilön vastaanottovuoroa.
- 5) Tulkintaohjeista ja kerronnan evaluaatioista huolimatta AS-henkilö ei reagoi verrokin kertomien tarinoiden emotionaalisen kärkeen. Kun verrokki kertoo menetyksistä ja pettymyksistä, AS-henkilön vastaus on useimmiten pelkkä ”joo”. Myös kun verrokki kertoo onnistumisistaan, AS-henkilön vuoro on useimmiten ”joo” tai ”joojoo”.
- 6) AS-henkilöllä tuntuu olevan vaikeuksia tuottaa niin sanottua toista tarinaa emotionaalisen kärjen omaavien tarinoiden jälkeen.

19 --> V: ɸniif
 20 A: en kylä: en kyllä to[ta,
 21 V: [°oho° ((potkaisee jotain
 22 vahingossa jalallaan))
 23 (2.7)
 24 A: ↑en oo totahhh (0.4) yritt#än#- tai yrittänykään
 25 sellast ei oo >se ei se ei oikee voinu olla< s'tä
 26 ei oikee voinu sillee laskee onnistumiseks.
 27 --> V: mm?

Tässä sen sijaan esimerkki tilanteesta, jossa verrokki kertoo tarinaa ja AS-henkilö kuuntelee antamatta minkäänlaisia minimipalautteita.

Esimerkki 2.

A: AS-henkilö

V: Verrokki

1 V: joo. (0.4) [no (.) mä voisin] (1.0) heittää
 2 A: [#o:#]
 3 V: aiheeksi, (0.7) tota: ehkä ton, (0.6) noist
 4 ↑menetyksist ni: viime, (1.2) ↑syksynä >ku mun<
 5 lemmikki kuoli ni (0.3) se oli, (0.3) sillee
 6 aika, (0.6) kova paikka.
 7 (0.7)
 8 V: mut, (0.4) siinäni: (0.8) mul oli semmonen
 9 ↑fretti tieksä mitä ne on? (1.0) >se on semmone
 10 ↑näätäeläin semmone< (0.4) lemmikkifretti ni,
 11 (0.7) mul oli semmonen (0.4) se oli, (0.4)
 12 olisko se ollu nyt sit neljä vuotias. (0.3) vai
 13 kolme. (0.3) ↑neljä vuotias se oli joo ni,
 14 (0.7) ni tota (.) se: (0.6) se kuoli sitte se
 15 söi jotai ja, (0.9) ja tota jouduttiin
 16 lopettamaan >ja sitä< (0.5) niinku (.) sil tuli
 17 vatsas jotai ongelmii? (1.4) °ja: tota (0.9)

18   niin° (0.6) se oli (1.1) aika surullinen paikka
 19   sillee=
 20   A: =joo.

V:n Tarinassa on paljon hetkiä, joissa A voisi sanoa jotain ja osoittaa olevansa kuulolla. A ei myöskään reagoi mitenkään hänelle suoraan osoitettuun kysymykseen rivillä yhdeksän (”fretti tieksä mitä ne on?”). V todennäköisesti tulkitsee A:n vastaamattomuuden ymmärryksen ongelmana eli osoituksena siitä, että A ei tunne referenttiä (ks. Pomeranz 1984) ja etenee siksi selventämään, mikä eläin on kyseessä. V:n puheessa on paljon taukoja, ja hänen vuoronsa sekä kuulostaa että näyttää niiden takia hyvin vaivalloiselta. Yksi syy tälle voi olla A:n minimipalautteiden puute – tarinan kerrottavuus ei saa vahvistusta.

Aineistossa on 11 V:n kertomaa tarinaa, joista puuttuu A:n minimipalautteet. Minimipalautteet puuttuvat kaikista kuudesta emotionaalisesta tarinasta ja lisäksi viidestä neutraalista tarinasta. Lopuissa neljässä V:n tarinassa A tuottaa yhteensä 6 kerronnan aikaista minimipalautetta ja neljä naurahdusta.

V sen sijaan tuottaa A:n kertomien viiden tarinan aikana yhteensä 28 kerronnan aikaista minimipalautetta.

5.2 Nyökkäys

Poikkeavaa tässä aineistossa on, että A ei nyökkää ensimmäisen puolen tunnin aikana kertaakaan. Koko 45 minuuttia kestävässä keskustelussa A nyökkää tai nyökyttelee vain neljä kertaa. Sen sijaan verrokki nyökyttelee jatkuvasti sekä kertoessaan että kuunnellessaan tarinoita ja tuottaa samalla paljon minimipalautteita. Esimerkissä 1 AS-henkilö kertoi koulumenestyksestään lukion pääsykokeisiin liittyen. Kertomuksen aikana verrokki nyökytteli aina sanoessaan ”joo”, ”nii” tai ”mm”, poikkeuksena vain rivi kymmenen, jolloin V sanoi ”nii okei”. Tämä kertoo V:n nyökyttelyn yleisyydestä ja toistuvuudesta.

Ainoat hetket aineistossani, jossa A nyökyttelee päätään useamman kerran, ovat kahden seuraavan esimerkin rivillä 8. A:n nyökyttelyssä pään liike on hyvin pientä ja huomaamatonta verrattuna V:n isoihin ja usein toistuviin nyökkäyksiin keskustelun aikana.

Esimerkki 3.

1 V: ja kävin mä, (0.5) sillee, (0.4) mä kävin
 2 ↑mensan testis kans tieksä [sen (0.4) sen (.)
 3 A: [°nii°
 4 V: järjestön ni,
 5 (0.9)
 6 A: ai nii jo[o,
 7 V: [se on (.) niin ku ↑älykkyydesti ni
 8 --> A: nii on nii.

Esimerkki 4.

1 V: mut et (1.0) osa kurssleist on tietty semmosii
 2 mitä ei tarvii. (.) mihinkään emmä sitä oo sen
 3 jälkee tarvinnu et?,
 4 A: ↑nii[joo.
 5 V: [(joo et) nyt (.) tutkin uusiutuvii
 6 energiamuotoi ni ei sii hirveesti mitotust
 7 tarvii et.
 8 --> A: ↑joojoo.

Lisäksi seuraavassa esimerkissä A nyökkää kerran rivillä 6 ja toisen kerran rivillä 8 sanoessaan ”nii”. Nämä ovat keskustelun ainoat A:n nyökkäykset.

Esimerkki 5.

1 V: (0.8) tääl ↑Suomes käy sillee et ku sä pääset
 2 kouluu sen rajan ohi ni sit kukaan ei kysele
 3 viitee vuoteen mitää.
 4 (0.7)
 5 V: tai [kuutee vuoteen?
 6 --> A: [nii.
 7 V: et sä voit olla tekemät mitää melkee.
 8 --> A: ↑nii.

5.3 Kertomuksen vastaanotto

Esimerkissä 2 V kertoi ensin lyhyen tarinan lemmikkinsä kuolemasta. Hän ei kuitenkaan saanut kertomukselleen minkäänlaista vastaanottoa. Ensimmäinen paikka tarinan vastaanotolle olisi ollut rivillä seitsemän, mutta koska vastaanottoa ei kuulu, V joutuu jatkamaan ja täsmentämään kertomustaan rivillä 8. Tässä kyseinen esimerkki uudestaan:

Esimerkki 2.

1 V: joo. (0.4) [no (.) mä voisin] (1.0) heittää
 2 A: [#o:#]
 3 V: aiheeksi, (0.7) tota: ehkä ton, (0.6) noist
 4 ↑menetyksist ni: viime, (1.2) ↑syksynä >ku mun<
 5 lem^umikki kuoli ni (0.3) se oli, (0.3) sillee
 6 aika, (0.6) kova paikka.
 7 --> (0.7)
 8 V: mut, (0.4) siinäni: (0.8) mul oli semmonen
 9 ↑fretti tieksä mitä ne on? (1.0) >se on semmone
 10 ↑näätäeläin semmone< (0.4) lemmikkifretti ni,
 11 (0.7) mul oli sem^umonen (0.4) se oli, (0.4)
 12 olisko se ollu nyt sit nel^ujä vuotias. (0.3) vai
 13 kolme. (0.3) ↑neljä vuotias se oli joo ni,
 14 (0.7) ni tota (.) se: (0.6) se kuoli sitte se
 15 söi jotai ja, (0.9) ja tota jouduttiin
 16 lopettamaan >ja sitä< (0.5) niinku (.) sil tuli
 17 vatsas jotai ongelmii? (1.4) °ja: tota (0.9)
 18 niin° (0.6) se oli (1.1) aika surullinen paikka
 19 sillee=
 20 --> A: =joo.

Kun V jatkaa tarinaansa, hän saa lopulta vasta rivillä 20 vastaanoton tarinalleen, kun A sanoo ”joo”. Tämä A:n vastaanottovuoro ei kuitenkaan käsittele millään lailla V:n tarinan emotionaalista kärkeä. Poikkeavaa siinä on muihin tämän keskustelun A:n vastaanottosekvensseihin verrattuna se, että tällä kertaa se tuotetaan välittömästi V:n vuoron perään (toki se tulee silti sekvenssiä ajatellen myöhässä). Muissa

emotionaalisissa tarinoissa A:n vastaanotto tulee aina pienen tauon jälkeen. A:n vastaanottovuoroa edelsi tauko kaikkiaan kymmenessä V:n tarinassa.

Esimerkki 6.

1 V: emmä tiiä? (0.8) kyl siit sit pääs (1.2)
 2 kuitenkin aika nopeesti yli ja, (1.3) #ja tota:#
 3 (0.8) on aikasemminki yks lemmikki kuollu ni
 4 sillon se oli paljon kovempi paikka et, (0.8)
 5 sillon kuoli: (0.3) olis- ku mä oisin ehkä ollu
 6 (0.8) neljätoist sillon ni, (1.5) ni semmonen
 7 koi- koira mikä meil oli ni (.) jäi sit auton
 8 alle ni (0.4) se oli kans (0.8) >se on paljon
 9 vaikeempi ku< (0.6) kuolee tollee yllättäen
 10 (0.4) se lemmikki et sit on vanhuuteen pari
 11 (0.6) joku kissa ja koira kuollu ni ei se oo
 12 niinku,
 13 --> (1.1)
 14 --> A: ei [varmaa joo]
 15 V: [ees hirveen su]rullista kun ne: (.) sen
 16 tietää et ne (0.4) sit (.) kuitenkin e- eläimen
 17 kuuluu kuolla sit ku se #o:n# kymmenen vuotias
 18 [tai (.)] viistoist.
 19 A: [niijoo]

Tämä jälkimmäinen tarina kerrotaan heti edellisen, melko vaimean vastaanoton saaneen fretin kuolemaa koskeneen kertomuksen jälkeen. Tämä voi olla V:n tapa yrittää saada toivomansa empaattinen vastaanotto kertomukselleen. Ensin V vähättelee edellistä tarinaansa ja menetystään ”kyl siit pääs kuitenkin aika nopeesti yli” (rivit 1-2) ja lisää sitten uuteen tarinaansa intensifikaation ”sillon se oli paljon kovempi paikka” rivillä 4.

A ei kuitenkaan reagoi myöskään tähän jälkimmäiseen menetys-tarinaa, joten V alkaa riveillä 10–12 hieman peruuttamaan kertomuksensa kärjestä. Anita Pomeranz (1984) on tutkinut miten puhujat, jotka eivät saa kuulijalta vastakaikua, alkavat hakea vastausta erilaisilla keinoilla. Yksi keinoista on juuri puhujan esittämän kannan muokkaaminen tai lieventäminen (Pomeranz 1984, 159). V saakin viimein A:n vastaanottovuoron

rivillä 14 yli sekunnin tauon jälkeen. Tälläkään kertaa A:n vastaanottovuoro ei kuitenkaan varsinaisesti käsittele tarinan pääasiallista viestiä (lemmikin kuolema), eikä se suuntaudu kertojan mieleen tai tarinan emotionaaliseen kärkeen. Se koskee V:n varsinaisen tarinan jälkeen riveillä 10–12 ilmaisemaa huomiota, että mikäli lemmikki olisi kuollut vanhuuteen, se ei olisi ollut niin surullista kuin tämä lemmikin yllättävä poismeno oli. Myöskään tässä menetystä koskevassa tarinassa ei ole lainkaan A:n minimipalautteita.

Esitän seuraavaksi esimerkin tarinasta, jossa esiintyy kaikki tähän mennessä mainitut piirteet: minimipalautteiden ja nyökkäysten puute, myöhästynyt vastaanottosekvenssi sekä A:n vastaanottovuoro, joka käsittelee V:n kerrontasekvenssistä osaa, jota voidaan pitää epäolennaisena tarinan kärjen kannalta.

Esimerkki 7.

1 V: seon harvinaisempaa mut mul oli semmonen
 2 (0.3) mis oli aika läheltä (0.4)
 3 läheltäpiti-tilanne ku (.) paras kaveri (0.8)
 4 sai tollasen kivipalkin päähän (0.7)
 5 tuo- tuol työmaalla, (0.6) ja, (0.4) sillä
 6 murtu ↑selkä niinku ihan täysi ja, (0.4) ja
 7 tota: (0.5) seoli, (1.5) hyvä tuuri vaan kävi
 8 ettei halvaantunu tai kuollu (0.3) ensinnäkään
 9 (.) ku oli kypärä päässä mut, (0.8) mut sillä
 10 niinku, (0.7) hajos puolet selkärankaa ja (0.4)
 11 ja (0.3) se oli sillee (0.6) oli ↑seki aika
 12 --> (1.0) <surulline> (0.4) paikka sillee ja, (0.3)
 13 mut et toisaalta siin on sit taas se et, (1.0)
 14 et (0.3) se oli ihme et se ei kuollu koska
 15 (0.4) sil sattuu ole kypärä pääs ku: (0.3) se
 16 oli Oulun kau- kaupungin katuosastol ja,
 17 (1.3) n-ne ei hirveesti pitäny s'tä mut sit ne
 18 oli nii lähel keskustaa sii vaihees et ne pisti
 19 kypärät sinä päivänä päähä ja, (0.5) just
 20 sillon tuli se palkki sit päähä ni, (0.3) ni

21 t'ta sen takii säästy henki et siinä ois, (0.9)
 22 kypärä meni ihan (0.3) säpäleiks mut siin ois
 23 niinku pää hajonnu mut,
 24 --> (1.0)
 25 --> A: ai totae:s (0.4) ne oli lähel keskustaa j' sit
 26 pani kypärän [päähän ni,]
 27 V: [nii sen takii et (.) et näyttää
 28 hyvält.

Esimerkissä V kertoo, että hänen hyvä ystävänsä on loukkaantunut ja ilmaisee rivillä 12 sen olleen surullinen tilanne, mutta A ei reagoi tähän millään tavalla. Tämän jälkeen V jälleen hieman peruuttaa kertomuksensa kärjestä (rivit 13–14) toteamalla ”mut et toisaalta siin on sit taas se et se oli ihme et se ei kuollu”. A:n vastaanotto rivillä 25 tulee myöhässä kahdessa mielessä: se olisi voinut tulla jo paljon aikaisemmin sekvenssissä, kuten rivillä 12, ja sitä edeltää sekunnin tauko rivillä 24. Kun vastaanottovuoro lopulta tulee, se käsittelee V:n tarinan epäolennaista osaa: sitä, että hänen kaverillaan oli vain sattumalta kypärä päässä. A:n vastaanottovuoro sivuuttaa tarinan emotionaalisen kärjen eikä ota huomioon V:n motiivia tarinan kertomiseen. V:n tarinankerronta on myös tässä esimerkissä melko katkonaista ja vaivalloista.

Mielenkiintoista tähänastisissa kertomuksissa on myös se, että niiden emotionaalinen kärki ei ollut luettavissa vain rivien välistä, vaan siihen viitattiin myös eksplisiittisesti kerronnan evaluaatiovuoroissa:

Esimerkki 2, rivit 5–6:

5 se oli, (0.3) sillee
 6 aika, (0.6) kova paikka.

Esimerkki 6, rivi 4:

4 V: se oli paljon kovempi paikka et

Esimerkki 7, rivit 11–12:

11 V: se oli sillee (0.6) oli ↑seki aika (1.0) <surulline> (0.4)
 12 paikka sillee ja,

Näiden lisäksi tarinoissa esiintyy muunkinlaisia tulkintaohjeita. Esimerkiksi se, miten verrokki mainitsee aluksi kertovansa omista menetyksistään ja miten hän viimeisen esimerkin kohdalla luonnehtii kertomusta ”läheltäpiti”-tilanteeksi, toimii molemmissa tapauksissa tulkintaohjeena vastaanottajalle siitä, miten tarinaan tulisi suhtautua. Näistä V:n toimenpiteistä huolimatta A:n vastaanottovuoro ei ota huomioon kerronnan emotionaalista kärkeä. V pohjustaa tarinansa surullisina sattumuksina, joten preferoitu vastaanottovuoro ottaisi kertomusta kohtaan saman kannan kuin kertojalla (Stivers 2008, 32–33). A:n vastaanottovuoroja voidaan tällä perusteella pitää preferoimattomina.

Vertailun vuoksi esittelen vielä V:n tarinan, jonka olen luokitellut aiheeltaan neutraaliksi. Siinäkin on silti samoja piirteitä kuin aikaisemmissa esimerkeissä. Esimerkissä ei ole lainkaan A:n minimipalautteita, ja kun olisi A:n vastaanottovuoron paikka rivillä 10, hän ota vuoroa itselleen. Näin V joutuu jatkamaan tarinaansa ja vahvistamaan kertomuksensa ydintä ja kerrottavuutta. Lopulta vastaanottovuoro tulee reilun sekunnin tauon jälkeen vasta rivillä 16.

Esimerkki 8.

1 V: =↑nii on joo jotai semmosta joo. (0.9) mut, (0.3)
 2 kyl niinku, (0.6) mun mielest (0.5) turhaa, (1.4)
 3 niinku ↑liikaa arvostetaa jotain, (1.7)
 4 huippulukioo mukamas jas- (.) just (.) olin tos
 5 viime viikol Laviäl, (0.7) semmost kesäleirii
 6 vetämäs ja, (0.6) siel (1.1) totanoinni
 7 paikallinen tyyppi sano et niil on niinku Suomen
 8 ↑ykköslukio pitkäs matikas siel (0.4) Laviällä
 9 (0.3) ja se on sellane pieni kylä?
 10 --> (0.8)
 11 V: et et tota: (1.0) kuitenkin niinku, (1.7) °et
 12 ei°(0.4) ei se (0.3) et on (.) korkeet
 13 keskiarvorajat ni takaa sitä et on (1.0) jotenki
 14 (0.5) paras opetus?
 15 --> (1.1)
 16 --> A: nii joo.

Tämä eroaa kuitenkin aikaisemmista esimerkeistä siinä mielessä, että vaikka A:n vastaanotto tulee varsin myöhään, se on tarinan kannalta riittävä ja sen voi ymmärtää koskevan kertomuksen ydinsanomaa. Siitä ei siis aiheudu samankaltaisia ongelmia kuin kertomuksissa, joissa vastaanotto sivuuttaa tarinan emotionaalisen kärjen.

Seuraavassa esimerkissä A ei käytä minimipalautteita osoittamaan kiinnostustaan, mutta hän kuitenkin naurahtaa rivillä 7 ja osoittaa tällä tavalla kuuntelevansa ja orientoituvansa kertomuksen sisältöön. Lisäksi hänen vastaanottovuoronsa tulee välittömästi tarinan päättyessä rivillä 11. Hän myös osallistuu itse tarinan aiheeseen rivillä 17 tuottamalla oman lisänsä kertomukseen.

Esimerkki 9.

1 --> V: aika tylsännäköst sit (.) olin Kaza:nis (0.6)
 2 tos viime kesänä siellä (0.9) etelä-Venäjäällä
 3 nii siel (0.7) oli kans (1.5) siel asuu varmaan
 4 kans seh (.) viis miljoonaa ihmistä ni (0.7)
 5 ai- suht pienel alueel kuitenkin niin tota:
 6 siel on (0.4) [yks kortteli ni siin on
 7 --> A: [mheh
 8 V: kolkyttuhat ihmist melkee et (0.6) kerrostaloi
 9 vierä vieres ja (0.6) isot tiet emenee. heh
 10 ((pudistaa päätään))
 11 --> A: joo.
 12 (0.7)
 13 A: [o:-
 14 V: [ei- eikä ↑mitään (.) mitään niinku virikkeit
 15 se on vaa sitä kerrostaloo (0.6)
 16 silmäkantamattomiin.
 17 --> A: e- ↑kerrostaloiski on suhteellisen korkeit[a,
 18 V: [joo.

Esimerkki 9 siis osoittaa, että vaikka aiemmin esitellyt A:n vastaanottovuoron poikkeavat piirteet pätevät kaikissa emotionaalisen kärjen omaavissa kertomuksissa, ei niitä voi yleistää koskemaan kaikkia kertomuksia.

5.4 Toinen kertomus

Toisen kertomuksen kertominen on yksi osoitus siitä, että tarina oli mielenkiintoinen ja samaistuttava. A:lla tuntui olevan vaikeuksia tällaisen tarinan tuottamisessa, vaikka V olisi sanallisesti häntä siihen kehottanutkin (rivillä 2).

Esimerkki 10.

1   A: va-[se taitaa   ]
 2 --> V: [>onks sulla mitään su]rullist< tommost,
 3 --> A: #eä::[m# e-eio] öö siismö: (0.5) mä en omista
 4   V: [tapahunu]
 5   A: yhtää lem[mikkii eikää: kuk(h)a om- eikä kukaa
 6   V: [nii.
 7   A: mun perheenjäsenkää tota, (0.6) tatota #ne#
 8   lemmikki- e-lemmikkejä ei oo tota saatukkaan
 9   #e# eli: eijo voitu menettää.
 10   V: ↑NII. (.) niinpä.
 11   A: to[ta.
 12   V: [joo (0.3) joo.

V kehottaa rivillä kaksi A:ta kertomaan jonkin oman surullisen kokemuksensa, mutta A toteaa, ettei hänellä ole lemmikkejä eikä kukaan perheenjäsenkään ole kuollut.

Vaikuttaa siltä, että V puhuu yleisemmällä tasolla, surullisten kokemusten kehyksessä, kun taas A orientoituu vain siihen, mitä aikaisemmin on konkreettisesti puhuttu lemmikeistä ja läheisten menetyksestä.

Seuraavaksi vielä hieman pidempi esimerkki V:n tarinasta, jonka jälkeen A ei varsinaisesti onnistu tuottamaan toista tarinaa, joka olisi voinut alkaa rivillä 10.

Esimerkki 11.

1   V: tota (1.4) joo mitä-s (0.4) jotai (0.8) jos muistelee
 2   jotain yksittäis-i-i juttui sieltä ni (2.0) varmaan ne on ne
 3   maao-(0.4) maajoukkue-edustukset just et mihin (.) tavotteli
 4   ja sitte .hh sitte ku (0.4) pärjäs kiso-i-ssa nii pääs sinne
 5   mukaan ni (1.0) se o ollu semmone (1.0) ehkä
 6   ykkösonnistuminen elämä-s.

7 --> (0.8)
 8 --> A: joo joo. [°höö°
 9 V: [semmos-i-a,
 10--> A: joo mu- mä e-n oo harrasta-nu (0.6) mä e-n oikee oo
 11 harrastanu urheilu[-u tota (0.4) juurikaan #ömm# ole-n
 12 V: [nii
 13 A: tietysti polkenu pyörä-ä £joo tota niinku:£ (0.8) ihan mt
 14 #enaa:# aika (.) lailla tota satunnais-i-nah (0.6)
 ajankohti-na et to[ta se
 15 V: [joo
 16 A: ei oo (0.4) (>mitenkään<) #ö# se ei oo kovin säännöl[liis-tä
 17 V: [nii
 18 A: enkä nytkään oo tä-nä: (0.4) tä-nä vuon-na t#a[i:# polkee:
 19 V: [joojoo
 20 A: yhtään.

Jälleen A tuntuu orientoituvan enemmänkin konkreettisempaan urheilukokemusten kehykseen, kun laajempaan huippuhetkien tai onnistumisten kehykseen. Tässä esimerkissä A tunnistaa aiheen (urheilukokemukset) jatkuvuuden relevanssin, mutta ei asetu jatkamaan puhetta emotionaalisesti merkityksellistä huippukokemuksista.

Esimerkistä 11 voi myös jälleen löytää kaikki aiemmin esitellyt piirteet: minipalautteiden puute, tauko ennen vastaanottoa (rivillä 7) ja A:n vastaus (rivillä 8), joka ei vahvista tarinan kerrottavuutta tai ota huomioon sen emotionaalista kärkeä. Kyseessä kuitenkin oli V:n huippuhetki, ja motivaatio tarinan kertomiselle liittyi onnistumisen kokemukseen, johon A olisi voinut rivillä 8 tuottamassaan vastaanottovuorossa enemmän suuntautua.

Edellä mainitun kaltaisia tapauksia ei löytynyt aineistosta enempää, sen sijaan aineistosta on löydettävissä yksi onnistunut A:n toinen tarina.

Esimerkki 12.

1 A: e- ↑kerrostaloiski on suhteellisen korkeit[a,
 2 V: [joo.
 3 (0.4) siel on kahtakyt kerrost suunnilleen.

4 A: he niijoo. (0.6) ja sit tota#:le-# tota ↑pituus
5 ee pituus [niinku,
6 V: [nii.
7 (0.6)
8 A: [niinku (--)]
9 V: [monta sataa metrii] pitkii he.
10 A: °varmaa°
11 V: siel oli (0.7) neljänlaisii taloi siel Kaza:nis
12 s't siel oli kahden tuhannen neljän tuhannen ja
13 (0.5) kaheksan ja kuudentoisttuhannen ihmisen
14 £taloi [nihf
15 A: [hhe
16 (1.1)
17 A: [hehe
18 V: [aina tuplaantuh (.) se (1.1) et riippuu kuin
19 pitkään se sit oli mut (.) joo.
20 --> A: ↑joojoo. (0.6) mävaankä- mä oon käyny tota
21 (1.0) #ö# öo: Tallinnassa joskus ku oon ollu
22 pieni ni tota (1.0) olti: risteilyllä ja se on
23 tota väho- (0.4) ainoo kerta ni tota
24 rautaesiripun itäpuolell[a rautaesiripun
25 V: [↑aijaa
26 A: [itäpuo- .h varmaankijö (0.4) se (.)
27 V: [joo.
28 A: ↑vanhakaupunki tais kyl olla: vähä e-erilaista
29 ku ↑totai (0.4) tä- et siel tais sentää olla
30 jotai säilyny:ki:,

Tässä esimerkissä A on ymmärtänyt tarinan olennaisen sisällön ja tuottaa siihen oman, riippumattoman lisänsä. A myös naurahtaa vahvistaen näin V:n tarinan kerrottavuutta. Kyseessä ei kuitenkaan ole emotionaalisesti latautunut tarina, vaan V:n kertomus koskee neutraalia aihetta.

5.5 Verrokin vastaanottovuorot

Kun kävin läpi aineistoani ensimmäisiä kertoja, verrokin vastaanottovuorot vaikuttivat noudattavan keskustelunanalyysin löytämiä vakiintuneita konventioita. Tämä vaikutelma piti pintansa myös tarkemman analyysin alla: V osoittaa kiinnostusta A:n kertomusta kohtaan joko minimipalauttein tai tarkentavin kysymyksin, hänen vastaanottovuoronsa tulee välittömästi kun kertomuksen sisältö ja merkitys on tunnistettavissa, ja lopuksi V tuottaa yleensä vielä oman, kertomuksen kerrottavuutta vahvistavan vuoronsa. Tässä esimerkissä löytyy kaikki edellä mainitut tyypilliset tarinan kuuntelemiseen ja vastaanottoon liittyvät piirteet:

Esimerkki 13.

1   A: mitä:hä: (0.8) tota eh- <heinäkuun viimesenä>
 2   päivänä.
 3   V: ↑okei.
 4   A: taas #jo:# (0.4) oltais lähdössä tota (1.0) #ee
 5   t-oltais lähdössä# (.) [mentäis kattoo]
 6 --> V: [mil porukal meet]te nyt,
 7   A: #o# ↑perheen kanss[a]
 8 --> V: [↑joo]
 9   A: >ja me mennään kattomaan tota mun äitini (0.7)
 10   j'tai tuttuja ja tot[a,
 11 --> V: [↑joojoo.
 12   A: ensin taidetaan mennä Prahaan ja sit#te:#
 13   tota (0.8) vähän sinne tota: #ee#
 14   Wroclawiin >ja sitte tota sinne< e-
 15   Katowiceen sinne tota, (0.8) ja tota
 16   Krakovaan et tota=
 17   V: =okei.
 18   A: joo.
 19 --> V: selkee suunnitelma.
 20   A: joo vähä [joo vähä,
 21   V: [joo.
 22   A: s-sellane >nii siinne loppupuolelle joo.

23 V: =↑joo.
 24 A: joo t[ota:]
 25 --> V: [(seon)] varmaa mukava reissu sitte.

V tuottaa A:n vuoron kanssa päällekkäisiä ”joo” tai ”joojoo” dialogipartikkeleja jotka kannustavat A:ta jatkamaan kertomustaan, hän kysyy tarkentavia kysymyksiä ”mil porukal meette nyt” (rivillä 6) sekä tuottaa oman tarinan kerrottavuutta vahvistavan lisänsä ”seon varmaa mukava reissu sitte” (rivillä 25).

Yllä oleva esimerkkikatkelma on kuitenkin vain osa isompaa tarinaa, jonka A aloitti aiemmin keskustelussa, kun V kysyi, onko A:lla ollut jotain menetyksiä elämässään. Kun A jatkaa tätä kertomustaan eteenpäin, eteen tulee V:n ongelmallinen vastaanottovuoro:

Esimerkki 14.

1 V: [(seon)] varmaa mukava reissu sitt[e.
 2 A: [ni-
 3 nii on varmaa >höhö< (0.4) tota[a:] se on jo
 4 V: [°joo°]
 5 A: ties kuinka mones kerta siellä tot#a:#
 6 Tshekeissä >ja siel<
 7 V: joo.
 8 A: Etelä-Puolassa tota, (0.5) sitte tota:
 9 sit ku- (0.8) mua ei enää haluttu isoseks sinne
 10 tota, (0.8) e- sinne tota #e:# sen yhen vuoden
 11 jälkeen ni sitte, (0.5) tota#: ä:# sitte tota
 12 (0.4) ((maiskautus)) JOOH. (0.7) sehä aiheutti
 13 sellas#e:# sehän aiheutti sitte sen et mä
 14 en päässy (0.7) °öm#m#° tota Gdanskiin
 15 jossen ollu- #ö:# (.) jossa: koskaan e-en ollu
 16 ollu enkä[ke] (0.3) vielä- vieläkää
 17 V: [aijaa.]
 18 A: (.) vä- vähän niinku ö-tavallaa
 19 vä[hä niinku]
 20 --> V: [mulla just] se ↑auto on sielt ↓Gdanskista

21   (.) vuos sit(h)eh.ɸ
 22   A: jooo.=
 23   V: =olin siel (.) °joo°
 24   A: niijoo iha- iha hyvä.

Mikäli tässä otetaan huomioon se, miten tämä koko kertomussekvenssi aloitettiin, kyseessä on A:n jakama tarina menetyksestään. A ei päässyt enää toisena vuotena isoseksi, ja menetti sen takia matkan Puolaan. V:n vastaanottosekvenssi rivillä 20 ei siis huomioi A:n tarinan emotionaalista kärkeä lainkaan. Sen sijaan, että V osoittaisi empatiaa A:n menettämää matkaa kohtaan, hän kertoo itse olleensa kyseisessä paikassa vuosi sitten. Olennaista on kuitenkin se, mitä tapahtuu seuraavaksi:

25   (1.2)
 26 --> V: mut kyl [↑Etelä-Puola on hienompaa aluet mun
 27   A: [#o#
 28   V: mielest [et
 29   A: [ni- nii o

Eli hieman yli sekunnin tauon jälkeen V täydentää aikaisempaa vuoroaan toteamalla, että alue, jolla A on vierailut, on kuitenkin hienompi kuin alue, jonka näkemisen hän menetti. Tämä voi olla tarkoitettu osapuolten välistä suhdetta korjaavaksi puheenvuoroksi, jolla V ikään kuin paikkaa aiempaa vuorovaikutuksellista ”kömmähdystään”.

6 Tulokset ja johtopäätökset

Ennen kuin kokoan ja esittelen tutkimukseni tulokset ja johtopäätökset, on syytä muistuttaa kahdesta asiasta. Ensinnäkin siitä, että olen jättänyt analyysin ulkopuolelle onnistuneita keskustelun rakenteita, kuten kysymys–vastaus–vieruspareja ja muita sujuvasti eteneviä sekvenssejä. Olen keskittynyt kertomuksien ja niiden vastaanoton analyysiin siksi, että niistä tuntui löytyvän jotain norminvastaista, jonka pystyi konkreettisesti paikantamaan ja joka osoittautui melko systemaattiseksi. Toiseksi, koska kyseessä on yksi keskustelu, tulokset eivät ole yleistettävissä koskemaan kaikkia AS-henkilöitä. Ne voivat silti tarjota näkökulmia tulevaa mielen luennan tutkimusta ajatellen.

6.1 Yhteenveto tuloksista

Tutkimuskysymyksenäni oli, miten erot mielen luennan kompetensseissa näkyvät konkreettisesti keskustelun rakenteissa. Ensimmäinen löydös tai tutkimustulos on AS-henkilön minimipalautteiden puute. Ne puuttuvat kaikista verrokin tarinoista, joista on löydettävissä emotionaalinen kärki ja lisäksi osasta neutraaleista tarinoista. Minimipalautteiden puuttuessa verrokin kerronta on katkonaista ja vaivalloista.

Toinen poikkeava löydös koskee nyökkäystä: verrokin nyökytellessä toistuvasti AS-henkilö tekee eleen vain neljä kertaa koko 45 minuuttia kestävästä keskustelun aikana – ensimmäisen puolen tunnin aikana ei kertaakaan.

Joissakin V:n kertomuksissa ei aluksi ole lainkaan AS-henkilön vastaanottovuoroa, joten kerrontasekvenssiä joudutaan jatkamaan pidempään. Lisäksi kymmenessä verrokin tarinassa on noin sekunnin mittainen tauko ennen AS-henkilön vastaanottoa.

Koska kertomuksen emotionaalinen kärki on todennäköisin motiivi tarinan kertomiselle ja sen kerrottavuuden ydin, se kohdistaa tiettyjä odotuksia vastaanottovuoroa kohtaan.

Tärkein ja mielenkiintoinen tapaustutkimukseni tulos on se, että jos verrokin kertomuksesta on tunnistettavissa emotionaalinen kärki, AS-henkilön vastaanottovuoro ei ota sitä huomioon. Tämä tapahtuu systemaattisesti kaikista tulkintaohjeista (esim. ”se oli aika kova paikka”) ja eksplisiittisistä verrokin evaluaatioista huolimatta.

Vastaanoton puuttuminen tai riittämättömyys johtaa aineistossa siihen, että verrokki

joutuu joko peruuttamaan kertomuksensa kärjestä tai kertomaan uuden, intensifioidun tunneilmaisun sisältämän tarinan, joka sekin jää kuitenkin huomiotta.

Myös verrokillä on vaikeuksia reagoida yhden AS-henkilön tarinan emotionaaliseen kärkeen. Tässä kyseisessä tapauksessa hän kuitenkin suorittaa melko pikaisesti korjaavan puheenvuoron. Tämä voi olla osoitus siitä, että verrokki huomasi oman vastaanottovuoronsa soveltumattomuuden AS-henkilön tarinan pääviestiin menetyksestä.

Viimeinen mielenkiintoinen löytö liittyy AS-henkilön vaikeuksiin tuottaa niin sanottua toista tarinaa verrokin emotionaalisesti latautuneen kertomuksen jälkeen. Aineistosta löytyy kuitenkin yksi onnistunut AS-henkilön tuottama toinen tarina, mutta tällöin verrokin alkuperäinen kertomus koski neutraalia aihetta.

6.2 Keskustelu mielen luentana

Levinson (2013) on sanonut, että erilaisten keskustelun toimintojen tunnistaminen on hienovaraista toimintaa, joka vaatii vastaanottajalta paljon. Koska kertomiseen toimintona liittyy lähes erottamattomasti tarinan kerrottavuus eli jokin syy sen kertomiselle, kertomisen motivaation tunnistaminen tai lukeminen on tarinan vastaanottamisessa äärimmäisen tärkeää. Jos tämä motivaatio jää toiselta henkilöltä huomioimatta, se aiheuttaa ongelmia keskustelussa. Tässä tapauksessa se, että tarinan kertoja saa ottaa itselleen moniosaisen vuoron, tukee ajatusta siitä, että AS-henkilö on tunnistanut toiminnon tarinaksi ja asettautuu kuulijaksi keskustelun normien mukaisesti. Minimipalautteiden puute taas voi toimia osoituksena päinvastaisesta. Koska AS-henkilö kuitenkin tuotti minimipalautteita tietyyppisissä tarinoissa, olennaista voi olla emotionaalisten tarinoiden motiivien tunnistaminen. Levinsonin käsittein muotoiltuna emotionaalisten intentioiden tunnistaminen voi vaatia enemmän mielen luentaa kuin muunlaisten vaikuttimien. Tämä sopiikin yhteen aikaisempiin neurotieteen tuloksiin siitä, että affektiivinen mielen teoria on edistyneempää ja vaatii enemmän kompetensseja kuin kognitiivinen mielen teoria (Shany-Ur & Shamay-Tsoory 2012, 5; ks. myös Baron-Cohen et. al.1999).

Stiversin (2008, 43) mukaan kerronnan aikana tehdyillä nyökkäyksillä on eri tehtävä kuin minimipalautteilla: ne osoittavat vastaanottajan pääsyä kertomuksen tapahtumiin

sekä kertojan kantaan tapahtumia kohtaan, ja lisäksi ne ilmaisevat affiliaatiota. AS-henkilö nyökkäsi keskustelun aikana vain kolmesti. Mikäli nyökkäykset kerronnan aikana ovat osoitus samanmielisyydestä ja erityisesti myös vastaanottajan pääsystä kokemukseen, niiden tuottaminen vaatii enemmän mielen luentaa kuin pelkkien minimipalautteiden tuottaminen. Tästä johtuen on odotettavaakin, että niitä esiintyy enemmän verrokin kuin AS-henkilön toimesta. Nyökkäysten puutteella saattaa myös olla yhteys tarinoiden vastaanotoissa esiintyviin ongelmiin, sillä Stiversin (emt., 52) mukaan kerronnan aikana tehdyt nyökkäykset ennakoivat affiliaatiivista vastaanottovuoroa.

Aineistossa AS-henkilö sivuutti vastaanottovuoissaan systemaattisesti verrokin tarinoiden emotionaalisen kärjen. AS-henkilön vastaanottovuoro on samankaltainen niin tunneilmaisuja sisältäviin tarinoihin kuin tarinoihin ilman emotionaalista kärkeäkin. Tämä tukee sitä, että mielen luennan kyvyillä voi olla suuri merkitys toimintojen täydellisessä tunnistamisessa tai lukemisessa – erityisesti koskien tunneilmaisuja sisältäviä toimintoja. Samaa kykyä tarvitaan ”toisen kertomuksen” tuottamiseen: mikäli AS-henkilö ei ole tunnistanut kertojan motiivia ensimmäisen tarinan kertomiseen, toisen samankaltaisen tarinan tuottaminen on vaikeaa.

Levinsonin (2006) ohjelman mukaan vuorovaikutus vaatii jatkuvaa toisen mielen lukemista ja mielen teorian käyttämistä. Tutkimukseni tulokset viittaavat siihen, että mielen luentaa voidaan tarvita eri rakenteissa eri verran: tarinan vastaanotossa enemmän kuin vuorottelussa tai kysymys–vastaus–vierusparissa, ja emotionaalisen tarinan vastaanotossa vielä enemmän. Levinson sanoo, että esimerkiksi kysymys ei tuota vastausta ikään kuin pelkkänä sosiaalisena rakenteena, vaan pikemminkin on niin, että vastaaja suuntautuu kysyjän intention saada vastaus (Levinson 2006, 45). Koska AS-henkilö lopulta tuotti kaikkiin kertomuksiin jonkinlaisen vastaanoton (vaikkakin viivästyneen), tämän voi ajatella osoittavan, että hän tunnisti kertojan intention saada tarinalleen vastaanotto tai vähintään tunnisti tarinankerronnan sosiaalisena rakenteena. Mutta kun kyseessä on tarina, joka sisältää emotionaalisen kärjen, paineet ottaa tämä kärki huomioon tarinan vastaanotossa kasvaa huomattavasti, ja sen sivuuttaminen aiheuttaa näkyvämpiä ongelmia. Vastaanottajan tulee pystyä lukemaan kertojan intentiot ja motivaatio, jotta kertomukseen osaisi reagoida toivotulla tavalla. Mielen

luennan ongelmat eivät kuitenkaan näy tarinan vastaanotossa yhtä selvästi, jos kyseinen tarina on emotionaalisesti neutraali.

Sen selvittäminen, mistä ongelmat aiheutuvat ja miten toiminnot ja niiden taustalla olevat motiivit, intentiot ja tunteet todella tunnistetaan vuorovaikutuksessa, vaaditaan eri tieteenalojen yhteistyötä. Tarkalla keskustelun rakenteellisella mikroanalyysillä voidaan paikantaa täsmällisesti ne kohdat vuorovaikutuksessa, joissa mielen luennan kompetensseja mahdollisesti eniten kaivataan tai joissa niiden puute aiheuttaa ongelmia. Käyttämällä vain keskusteluanalyysia menetelmänä on kuitenkin mahdotonta todistaa, lukevatko keskustelijat toistensa mieltä. Keskustelun rakenteet ja erityisesti emotionaalisesti latautuneet jäsenyykset, kuten tarinat tai kannanotot, voivat silti valaista asiaa. Mikäli Asperger-vuorovaikutustutkimuksen avulla pystyttäisiin selvittämään, mitkä kielelliset rakenteet ja toiminnot vaativat eniten mielen teorian kompetensseja, muut tieteenalat voisivat syventää tätä ymmärrystä, ja lopputuloksena voitaisiin kehittää myös käytännön sovelluksia vuorovaikutuksen tueksi.

6.3 Jatkotutkimusmahdollisuudet

Keskusteluanalyttisiä jatkotutkimuksen aiheita on lukuisia. Seuraava luonnollinen vaihe olisi tutkia useampia keskusteluja ja selvittää, voidaanko löydöksiäni yleistää koskemaan laajemminkin AS-henkilöiden vuorovaikutusta. Erityisesti AS-henkilön sekventiaalisesti ja ajallisesti myöhästynyt vastaanottovuoro on mielenkiintoinen tutkimuskohde, jonka ymmärtäminen vaatisi lisätutkimuksia. Tutkimuksissa voitaisiin tarkastella muitakin affiliaatiota kutsuvia vuoroja, kuten esimerkiksi kannanottoja.

Nyökkäysten käyttöä tarinankerronnan aikana voisi tutkia laajemmin mielen luennan näkökulmasta. Mikäli Stiversin (2008, 52) väite nyökkäysten tehtävästä ilmaisemassa pääsyä kertojan kantaan pitää paikkansa, voi nyökkäysten puute olla yleisempää AS-henkilöillä, joilla mielen luennan kompetenssit ja kyky asettautua toisen henkilön (kertojan) asemaan ovat heikentyneet. Tällä tavoin Stiversin teoriaa voitaisiin testata Asperger-vuorovaikutuksen avulla.

Myös Levinsonin esittelemän refleksiivisen mielen luennan tutkiminen keskusteluanalyysin avulla olisi hyödyllistä Asperger-aineistoa käyttäen. Esimerkiksi recipient designin, eli vastaanottajaan suuntautumisen, voi olettaa tämän teorian valossa

olevan yleisempää verrokeilla kuin AS-henkilöillä, sillä siinä vaaditaan refleksiivistä mielen simulointia: sen lukemista, miten toinen lukee minun mieleni. (Levinson 2006, 49.) Tässä aineistossa verrokki erikseen varmisteli vastaanottajan tunnistavan käyttämänsä kuvaukset kysymällä esim. ”fretti tieksä mitä ne on?” ja ” mä kävin mensan testis kans tieksä sen?” Olisi mielenkiintoista selvittää, tekeekö verrokki tässä yhteydessä jonkinlaista fasilitointia AS-henkilöä kohtaan: koska hän tietää keskustelukumppanin eriävästä kognitiivisesta statuksesta, onko toisen mielen refleksiivinen simulointi tiedostetumpaa, vahvempaa ja eksplisiittisempää kuin tavallisessa vuorovaikutustapahtumassa?

Yksi syvempää ymmärrystä tuottava jatkotutkimus, jonka voisi toteuttaa jo olemassa olevaa aineistoa käyttäen, olisi psykofysiologisten mittausten mukaan tuominen. Näkyvätkö esimerkiksi AS-henkilön poikkeavat vastaanottovuorot verrokin psykofysiologisissa reaktioissa, ja jos näkyvät niin millä lailla? Reagoivatko AS-henkilö ja verrokki eri tavalla toistensa kertomiin tarinoihin, ja millä tavoin neutraalit tarinat eroavat tunneilmaisuja sisältävistä tarinoista psykofysiologisella tasolla?

Vuorovaikutuksessa toisen teot ja itsen teot vaikuttavat jatkuvasti itsen psykofyysiseen tilaan. (Peräkylä 2009, 266). Mielen luennan kompetenssit ja käytänteet ovat sellainen tutkimusaihe, jossa sosiologia voi rakentavalla tavalla kohdata sekä psykologian että biologian. Mielen luennan mikrososiologia kutsuu siis Anssi Peräkylän (emt., 260) sanoin ”sosiologeja ylittämään meitä aikanaan hyvin palvelleen durkheimilaisen, sosiaalisen omalakisuuutta korostaneen ohjelman”.

7 Keskustelunanalyysi pragmatistin menetelmänä

Omassa keskustelunanalyttisessä tutkielmassani otin lähtökohdaksi Meadin käsityksen intersubjektiivisuudesta mielen ominaisuutena – siis asiana, joka edeltää keskustelussa saavutettavaa yhteisymmärrystä. Meadin ajatukset olivat analyysin taustalla Levinsonin mielen luennan mikrososiologisen tutkimusohjelman kautta. Levinsonin tutkimusohjelmassa keskustelun aikana saavutettua yhteisymmärrystä pidetään jo jaetun mentaalisen maailman ylläpitona ja muovaamisena (Peräkylä 2009, 255; Enfield & Levinson 2006, 1). Ottamalla nämä teoreettiset lähtökohdat huomioon, olen analysoinut keskustelijoiden toimintaa. Taustaoletuksenani oli, että AS-henkilöllä ei ole samanlaisia kompetensseja mielen luentaan kuin keskustelukumppanillaan.

Tämän tapaustutkimuksen konkreettiset empiiriset löydökset, tärkeimpänä AS-henkilön vastaanottovuoro, joka ei käsittele tarinan emotionaalista kärkeä, tukevat näkemystä siitä, että intersubjektiivinen mieli on välttämätön onnistuneelle kommunikaatiolle ja keskustelussa saavutettavalle (intersubjektiiviselle) yhteisymmärrykselle. Löydökset täsmentävät aikaisempaa teoreettista keskustelua viittaamalla siihen, että mielen luenta vaaditaan eri rakenteissa eri verran, ja tukevat aikaisempia neurotieteiden löydöksiä siitä, että emotionaalisten mielentilojen tai intentioiden tunnistaminen vaatii enemmän tai erilaisia mielen teorian kompetensseja kuin neutraalien. Keskustelunanalyysin avulla voidaan valottaa intersubjektiivisuuden eri puolia ymmärtäen intersubjektiivisuus sekä sanallista kommunikaatiota edeltävänä mielen ominaisuutena että keskustelun aikana muovattavana yhteisymmärryksenä.

Emirbayer ja Maynard (2011, 232) korostavat artikkelissaan, että vaikka sosiologiassa on käsitelty paljon pragmatismen teemoja, pragmatismen kannattelu ei aina välttämättä ole ollut tietoista. Erkki Kilpisen mukaan nykykognitiotiede on todistanut oikeaksi monia G. H. Meadin teoreettisia ajatuksia intersubjektiivisuuteen, mieleen ja tietoisuuden syntyyn liittyen – ilman viittauksia Meadiin (Kilpinen 2008, 107–109; viite 11). Tässä tutkielmassa olen pyrkinyt päinvastoin tiedostamaan mahdollisimman selvästi yhteydet pragmatismiin ja G. H. Meadin ajatuksiin sekä korostamaan yhtäläisyyksiä erojen sijaan, sillä tavoitteenani on Emirbayerin ja Maynardin (2011, 255–256) tapaan antaa oma panokseni pragmatismen elpymiseen sosiologiassa. Levinsonin mielen luennan mikrososiologia on hedelmällinen tapa tuoda Meadin

ajatukset intersubjektivisuudesta kielellistä vuorovaikutusta edeltävänä asiana yhä uudenlaisen empiirisen tutkimuksen piiriin.

Tämä tutkimus on toivottavasti myös osoittanut, että teoreettisesti latautuneella keskustelunanalyysillä on suuri sosiologinen potentiaali. Keskustelunanalyysiä voidaan käyttää testaamaan ja täsmentämään jo olemassa olevia filosofisia, psykologisia ja sosiologisia teorioita yhdessä muiden tieteenalojen, kuten neuro- ja kognitiotieteiden kanssa.

Levinsonin mukaan kielen tutkimukseen on keskitytty niin paljon, että huomio on kääntynyt pois sen vuorovaikutuksellisista edellytyksiltä eli asioilta, jotka mahdollistavat kielen. Emirbayerin ja Maynardin mukaan pragmatismissa kielen käsittely taas on jäänyt hyvin abstraktille tasolle keskittyen nimenomaan juuri sen vuorovaikutuksellisille edellytyksille. Jos nämä kaksi ajatusmaailmaa yhdistetään, saadaan kokonaisvaltaisempi tutkimusohjelma, jolla on vahvan teoreettisen perustan lisäksi lukemattomia konkreettisia sovellusmahdollisuuksia.

Lähteet

American Psychiatric Association 2013: Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5. painos). American Psychiatric Publishing, Arlington.

Antaki, Charles & Wilkinson, Ray 2013: Conversation analysis and the study of atypical populations. Teoksessa Jack Sidnell & Tanya Stivers (toim.): The Handbook of Conversation Analysis. Blackwell Publishing, 534–550.

Asperger, Hans 1944: Die 'autistischen psychopathen' im Kindesalter. Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten 117 (1), 76–136.

Baron-Cohen, Simon & Leslie, Alan M. & Frith, Uta 1985: Does the autistic child have a theory of mind? Cognition 21, 37–46.

Baron-Cohen, Simon 1995: Mindblindness: An essay on autism and Theory of Mind. MIT Press, Cambridge, MA.

Baron-Cohen, Simon; O'Riordan, Michelle; Stone, Valerie; Jones, Rosie & Plaisted, Kate 1999: Recognition of faux pas by normally developing children and children with Asperger syndrome or high-functioning autism. Journal of Autism and Developmental Disorders 29 (5), 407–418.

Baron-Cohen, Simon 2001: Theory of mind in normal development and autism. Prisme, 34, 174–183.

Baron-Cohen, Simon 2008: Autism and Asperger syndrome. Oxford University Press, New York.

Batson, C. Daniel 2009: These things called empathy: Eight related but distinct phenomena. Teoksessa Jean Decety & William Ickes (toim.): The social neuroscience of empathy. MIT press, Cambridge, 3–15.

Bogdan, Radu J. 1997: Interpreting minds: The evolution of a practice. MIT Press, Cambridge, MA.

Bogdan, Radu J. 2000: Minding minds: Evolving a reflexive mind by interpreting others. MIT Press, Lontoo.

Brothers, Leslie & Ring, Brian 1992: A neuroethological framework for the representation of minds. Journal of Cognitive Neuroscience 4 (2), 107–118.

Bråten, Stein (toim.) 2007: On being moved: from mirror neurons to empathy. John Benjamins, Amsterdam.

Bråten, Stein & Trevarthen, Colwyn 2007: From infant intersubjectivity and participant movements to simulation and conversation in cultural common sense. Teoksessa Stein

Bråten (toim.): On being moved: from mirror neurons to empathy. John Benjamins, Amsterdam, 21–34.

Dewey, John & Bentley, Arthur F. 1991 [1949]: Knowing and the known. Teoksessa J. A. Boydston (toim.): Essays, typescripts, and the knowing and the known. John Dewey: The later works, 1925–1953. Volume 16: 1949–1952. Southern Illinois University Press, Carbondale, 1–294.

Dickerson, Paul, Stribling, Penny & Rae, John 2007: Tapping into interaction: How children with autistic spectrum disorders design and place tapping in relation to activities in progress. *Gesture* 7 (3), 271–303.

Dobbinson, Sushie; Perkins, Michael R. & Boucher, Jill 1998: Structural patterns in conversations with a woman who has autism. *Journal of Communication Disorders* 31(2), 113–134.

Emirbayer, Mustafa & Maynard, Douglas W. 2011: Pragmatism and ethnomethodology. *Qualitative Sociology* 34 (1), 221–261.

Enfield, Nick J. & Levinson, Stephen C. (toim.) 2006: Roots of human sociality. Berg, New York.

Frith, Uta 2003 [1989]: Autism: explaining the enigma. Blackwell Publishing, Malden, MA.

Frith, Uta & Frith, Christopher D. 2003: Development and neurophysiology of mentalizing. *Philosophical transactions of the Royal Society of London, Series B, Biological sciences* 358 (1431), 459–473.

Gallese, Vittorio & Goldman, Alvin 1998: Mirror neurons and the simulation theory of mind-reading. *Trends in Cognitive Sciences* 2 (12), 493–501.

Gallese, Vittorio 2010: Embodied simulation and its role in intersubjectivity. Teoksessa T. Fuchs, H. C. Sattel, P. Henningsen (toim.): The embodied self. Dimensions, coherence and disorders. Schattauer, Stuttgart, 78–92.

Garfinkel, Harold 1984 [1967]: Studies in ethnomethodology. Polity Press, Cambridge.

Grönfors, Martti 1982: Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät. WSOY, Porvoo.

Hakulinen, Auli 1996: Keskustelunalyysin profiilista ja tilasta. Teoksessa Auli Hakulinen (toim.): Kieli 10. Suomalaisen keskustelun keinoja II. Hakapaino Oy, Helsinki, 9–22.

Hakulinen, Auli 1997: Vuorottelujäsennys. Teoksessa Liisa Tainio (toim.): Keskustelunalyysin perusteet. Vastapaino, Tampere, 32–55.

Halpern, Jodi 1996: *Empathy: Using resonance emotions in the service of curiosity*. Teoksessa Howard M. Spiro, Enid Peschel, Mary G. McCrea Curnen & Deborah St. James (toim.): *Empathy and the practice of medicine: Beyond pills and the scalpel*. Yale University Press, New Haven, 160–173.

Happé, Francesca G. E. 1994: An advanced test of theory of mind: understanding of story characters' thoughts and feelings by able autistic, mentally handicapped and normal children and adults. *Journal of Autism and Developmental Disorders* 24 (2), 129–154.

Heritage, John 1996 [1984]: *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Gaudeamus, Helsinki.

Heritage, John 2011: *Territories of knowledge, territories of experience: Empathic moments in interaction*. Teoksessa Tanya Stivers, Lorenza Mondada & Jakob Steensig (toim.): *The morality of knowledge in conversation*. *Studies in interactional sociolinguistics* 29. Cambridge University Press, Cambridge, 159–183.

ISK = Hakulinen, Auli; Vilkuna, Maria; Korhonen, Riitta; Koivisto, Vesa; Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

James, William 1981 [1909]: *The meaning of truth*. Teoksessa *Pragmatism and the meaning of truth*. Harvard University Press, Cambridge, 167–352.

James, William 2003 [1912]: *Essays in radical empiricism*. Dover, Mineola, NY.

Joas, Hans & Knöbl, Wolfgang 2009: *Social theory. Twenty introductory lectures*. Cambridge, New York.

Kilpinen, Erkki; Kivinen, Osmo & Pihlström, Sami (toim.) 2008: *Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä*. Gaudeamus, Helsinki.

Kilpinen, Erkki 2008: John Dewey, George Herbert Mead ja pragmatistisen yhteiskuntatieteen ongelmat. Teoksessa Erkki Kilpinen, Osmo Kivinen & Sami Pihlström (toim.): *Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä*. Gaudeamus, Helsinki, 91–132.

Kilpinen, Erkki 2013: George Herbert Mead as an empirically responsible philosopher: The “philosophy of the act” reconsidered. Teoksessa F. Thomas Burke & Krzysztof Piotr Skowronski (toim.): *George Herbert Mead in the Twenty-First Century*. Lexington Books, Malden, MA, 3–20.

Labov, William 1972: *Language in the inner city: studies in the black English vernacular*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Levinson, Stephen C. 2006: On the human “interaction engine”. Nick J. Enfield & Stephen C. Levinson (toim.): *Roots of human sociality*. Berg, New York, 39–69.

- Levinson, Stephen C. 2013: Action formation and ascription. Teoksessa Jack Sidnell & Tanya Stivers (toim.): *The handbook of conversation analysis*. Blackwell Publishing, 103–130.
- Lipps, Theodor 1903: Einfeldung, innere nachahmung und organenempfindung. *Archiv für die gesamte Psychologie* 1 (2–3), 185–204.
- Local, John & Wootton, Tony 1995: Interactional and phonetic aspects of immediate echolalia in autism: a case study. *Clinical Linguistics and Phonetics* 9 (2), 155–184.
- Maynard, Douglas W. 2005: Social actions, gestalt coherence, and designations of disability: Lessons from and about autism. *Social Problems* 52 (4), 499–524.
- Mead, George Herbert 1934: *Mind self and society, from the standpoint of a social behaviorist*. Toimittanut ja johdannoin kirjoittanut Charles W. Morris. University of Chicago Press, Chicago.
- Merleau-Ponty, Maurice 1964: *The primacy of perception*. Northwestern University Press, Evanston, IL.
- Ozonoff, Sally; Rogers, Sally J. & Pennington, Bruce F. 1991: Asperger's syndrome: Evidence of an empirical distinction from high-functioning autism. *Journal of Child Psychiatry and Psychology* 32 (7), 1107–1122.
- Peirce, Charles S. 1992a [1877]: The fixation of belief. Teoksessa Nathan Houser & Christian Kloesel (toim.): *The essential Peirce: Selected philosophical writings*. Volume 1: 1867–1893. Indiana University Press, Bloomington, 109–123.
- Peirce, Charles S. 1992b [1878]: How to make our ideas clear. Teoksessa Nathan Houser & Christian Kloesel (toim.): *The essential Peirce: Selected philosophical writings*. Volume 1: 1867–1893. Indiana University Press, Bloomington, 124–141.
- Peräkylä, Anssi 2009: Mieli sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. *Sosiologia* 46 (4), 251–268.
- Peräkylä, Anssi 2011: A psychoanalyst's reflection on conversation analysis's contribution to his own therapeutic talk. Teoksessa Charles Antaki (toim.): *Applied Conversation Analysis*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 222–242.
- Pihlström, Sami 2008: Pragmatismi filosofisena perinteenä. Teoksessa Erkki Kilpinen, Osmo Kivinen & Sami Pihlström (toim.): *Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä*. Gaudeamus, Helsinki, 21–51.
- Pomeranz, Anita 1984: Pursuing a response. Teoksessa Jean M. Atkinson & John Heritage (toim.): *Structures of social action*. Cambridge University Press, Cambridge, 152–163.
- Premack, David & Woodruff, Guy 1978: Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioral and Brain Sciences* 4 (4), 515–629.

Rawls, Anne Warfield 2011: Garfinkel, ethnomethodology and the defining questions of pragmatism. *Qualitative Sociology* 34 (1), 277–282.

Ruusuvuori, Johanna 2005: "Empathy" and "sympathy" in action: attending to patients' troubles in Finnish homeopathic and general practice consultations. *Social Psychology Quarterly* 68 (3), 204–222.

Sacks, Harvey 1963: Sociological description. *Berkeley Journal of Sociology* 8, 1–16.

Sacks, Harvey 1974: An analysis of the course of a joke's telling in conversation. Teoksessa Richard Bauman & Joel Sherzer (toim.): *Explorations in the ethnography of speaking*. Cambridge University Press, Cambridge, 337–353.

Sacks, Harvey 1992a: *Lectures on conversation. Volume I*. Toimittanut Gail Jefferson. Blackwell Publishers, Cambridge.

Sacks, Harvey 1992b: *Lectures on conversation. Volume II*. Toimittanut Gail Jefferson. Blackwell Publishers, Cambridge.

Schegloff, Emmanuel 1992: Repair after next turn: The last structurally provided defense of intersubjectivity in conversation. *American Journal of Sociology* 97 (5), 1295–1345.

Schutz Alfred 1945: On multiple realities. *Philosophy and Phenomenological Research* 5 (4), 533–576.

Seppänen, Eeva-Leena 1997: Vuorovaikutus paperilla. Teoksessa Liisa Tainio (toim.): *Keskustelunalyysin perusteet*. Vastapaino, Tampere, 18–31.

Shany-Ur, Tal & Shamay-Tsoory, Simone G. 2012: Theory of Mind deficits in neurological patients. *Oxford Handbooks Online*. Noudettu 7.2.2014.
<http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780195342161.001.0001/oxfordhb-9780195342161-e-061>

Sidnell, Jack & Stivers, Tanya (toim.) 2013: *The handbook of conversation analysis*. Blackwell Publishing.

Sorjonen, Marja-Leena 1997: Korjausjäsenitys. Teoksessa Liisa Tainio (toim.): *Keskustelunalyysin perusteet*. Vastapaino, Tampere, 111–137.

Sorjonen, Marja-Leena 2001: *Responding in conversation: A study of response particles in Finnish*. John Benjamins, Amsterdam.

Stivers, Tanya 2008: Stance, alignment, and affiliation during storytelling: when nodding is a token of affiliation. *Research on Language and Social Interaction* 41(1), 31–57.

Stone, Valerie E. & Gerrans, Philip 2006: What's domain-specific about theory of mind? *Social Neuroscience* 1 (3–4), 309–319.

Tainio, Liisa (toim.) 1997: *Keskustelunanalyysin perusteet*. Vastapaino, Tampere.

Trevarthen, Colwyn 1979: Communication and cooperation in early infancy: A description of primary intersubjectivity. Teoksessa M.M. Bullowa (toim.): *Before speech*. Cambridge University Press, New York, 321–347.

Wellman, Henry M. 2002: Understanding the psychological world: Developing a theory of mind. Teoksessa Usha Goswami (toim.): *Blackwell handbook of childhood cognitive development*. Blackwell Publishing, Oxford, 167–187.

Wicker, Bruno & Gomot, Marie 2012: The Asperger syndrome. *Oxford Handbooks Online*. Noudettu 14.2.2013.

<http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780195342161.001.0001/oxfordhb-9780195342161-e-057>

Wing, Lorna 1981: Asperger's syndrome: a clinical account. *Psychological Medicine* 11 (1), 115–129.

Ylikoski, Petri & Kokkonen, Tomi 2009: *Evoluutio ja ihmisluento*. Gaudeamus, Helsinki.

Zahavi, Dan 2011: Intersubjectivity. Teoksessa Sebastian Luft & Soren Overgaard (toim.): *Routledge companion to phenomenology*. Routledge, Lontoo, 180–189.

Liite 1

LITTERAATIOMERKIT

Tässä tutkimuksessa käytetään Eeva-Leena Seppäsen (1997, 22–23) Keskustelunanalyysin perusteet -kirjassa esittämää merkistöä.

1. SÄVELKULKU

prosodisen kokonaisuuden lopussa:

. laskeva intonaatio
, tasainen intonaatio
? nouseva intonaatio

prosodisen kokonaisuuden sisällä tai alussa:

↑ seuraava sana lausuttu ympäristöä korkeammalta
↓ seuraava sana lausuttu ympäristöä matalammalta
heti painotus tai sävelkorkeuden nousu muualla kuin sanan lopussa

2. PÄÄLLEKKÄISYYDET JA TAUOT

[päällekkäispuhunnan alku
] päällekkäispuhunnan loppu
(.) mikrotauko: 0.2 sekuntia tai vähemmän
(0.4) mikrotaukoa pidempi tauko; pituus ilmoitettu sekunnin kymmenesosina
= kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta

3. PUHENOPEUS JA ÄÄNEN VOIMAKKUUS

> < (sisäänpäin osoittavat nuolet) nopeutettu jakso
< > (ulospäin osoittavat nuolet) hidastettu jakso
e::i (kaksoispisteet) äänteen venytys
° ° ympäristöä vaimeampaa puhetta
AHA (kapiteelit) äänen voimistaminen

4. HENGITYS

.hhh sisäänhengitys; yksi h-kirjain vastaa 0.1 sekuntia
hhh uloshengitys
.joo (piste sanan edessä) sana lausuttu sisäänhengittäen

5. NAURU

he he naurua

s(h)ana suluiissa oleva h sanan sisällä kuvaa
uloshengitystä, useimmiten kyse on
nauraen lausutusta sanasta
£ £ hymyillen sanottu sana tai jakso

6. MUUTA

nariseva ääni
@ @ äänen laadun muutos
si- (tavuviiva) sana jää kesken
s'tä (rivinylinen pilkku) vokaalin kato
kiva (lihavointi) voimakkaasti äännetty
klusiili
(tai) sulkujen sisällä epäselvästi kuultu jakso
tai puhuja
(-) sana, josta ei ole saatu selvää
(--) pidempi jakso, josta ei ole saatu selvää
(( )) kaksoissulkeiden sisällä litteroijan
kommentteja ja selityksiä tilanteesta